

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри

Олена БЛАШКОВА

«09» травня 2025 р.

**«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗПРИТУЛЬНИХ
ОСІБ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
денної форми навчання
Бессонова Андрія Володимировича

Науковий керівник:
Іванець Тетяна Мирославівна,
кандидат політичних наук, доцент

Рецензент:
Кузьміна Марія Олегівна, доктор
філософії зі спеціальності 231
«Соціальна робота», доцент кафедри
соціальної роботи Національного
університету «Запорізька
політехніка»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 90А/відмінно

Секретар ЕК

Ольга РЕБРО

«09» червня 2025р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ».....	8
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗПРИТУЛЬНИХ В УКРАЇНІ.....	25
РОЗДІЛ 3. ПОІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ КЕЙСІВ У СФЕРІ РОБОТИ З БЕЗПРИТУЛЬНИМИ.....	42
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність. Соціальні трансформації, спричинені війною, завжди мали глибокий вплив на суспільство, виявляючи його найбільш вразливі місця та висуваючи нові виклики перед системами соціального захисту. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало безпрецедентним випробуванням для держави та її громадян. Воєнні дії призвели до масового руйнування житлової інфраструктури, вимушеного переміщення мільйонів людей, погіршення економічної ситуації та зростання соціальної напруги. У таких умовах особливо гостро постає проблема безпритульності – явища, яке в мирний час уже було значним соціальним викликом для України, але в контексті війни набуло нових масштабів і специфіки.

Актуальність теми дослідження зумовлена кількома ключовими аспектами, які відображають сучасні реалії українського суспільства. По-перше, війна різко збільшила кількість безпритульних осіб. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 2024 рік понад 4 мільйони громадян стали ВПО, значна частина з яких втратила доступ до житла та засобів для існування. Багато з цих людей, не знайшовши можливості адаптуватися до нових умов, поповнили категорію безпритульних. Окремо варто згадати жителів окупованих територій і зон активних бойових дій, які через неможливість евакуації або втрату документів опинилися в критичному становищі. По-друге, війна оголила системні недоліки у сфері соціального захисту, які існували й раніше: недостатнє фінансування соціальних служб, брак притулків, обмеженість програм реінтеграції. У воєнний час ці проблеми загострилися через переорієнтацію державних ресурсів на оборону та гуманітарну допомогу, що залишило безпритульних осіб у ще більш уразливому становищі. По-третє, специфіка воєнного контексту вимагає

адаптації традиційних підходів до соціального захисту: безпритульність сьогодні – це не лише наслідок особистих чи економічних проблем, а й прямий результат зовнішніх катастрофічних обставин.

Соціальний захист безпритульних осіб у воєнний час є складним завданням, яке потребує комплексного підходу – від розробки теоретичних моделей до впровадження конкретних практичних заходів. Це вимагає перегляду існуючих стратегій соціальної роботи та пошуку нових рішень, які б враховували екстремальні умови воєнного часу. Таким чином, актуальність дослідження полягає не лише в його теоретичному значенні, а й у можливості запропонувати практичні рекомендації для органів влади, громадських організацій і соціальних служб, які працюють із цією категорією населення.

Мета дослідження: проаналізувати особливості соціального захисту безпритульних осіб в Україні в умовах викликів війни.

Для досягнення цієї мети було сформовано наступні наукові **завдання:**

1. вивчити основні теоретичні підходи до розуміння безпритульності як соціального явища, зокрема проаналізувати її причини, передумови та типологію з урахуванням впливу воєнних факторів;
2. дослідити нормативно-правову базу соціального захисту безпритульних в Україні, звернувши увагу на зміни, внесені у зв'язку з воєнним станом, та порівняти її з міжнародними стандартами;
3. оцінити ефективність роботи державних установ, громадських організацій і міжнародних партнерів з безпритульними особами в умовах війни на основі порівняльного аналізу практичних кейсів;
4. розробити практичні рекомендації для покращення соціального захисту безпритульних осіб.

Об'єкт дослідження – безпритульність як специфічне соціальне явище.

Предмет вивчення – система соціального захисту безпритульних осіб в Україні в умовах війни.

Методологія дослідження базується на комплексному підході, який поєднує загальнонаукові та спеціальні методи. До загальнонаукових методів

належать: аналіз (для опрацювання теоретичних матеріалів і нормативних документів), синтез (для узагальнення отриманих даних), порівняння (для зіставлення українського та міжнародного досвіду), узагальнення (для формулювання висновків). Спеціальні методи включають кейс-метод (аналіз конкретних прикладів роботи з безпритульними) та контент-аналіз (вивчення звітів організацій і публікацій у медіа). Системний підхід застосовано для оцінки взаємозв'язку між теоретичними, правовими та практичними аспектами соціального захисту.

Дослідження спиралося на чисельний **науковий доробок**, в межах якого можна виокремити наступні групи.

По-перше, роботи, присвячені теоретичним аспектам вивчення безпритульності. До цієї групи належать праці Джона Сміта "Homelessness and Social Exclusion: A Global Perspective" [4], де розкрито соціальну ізоляцію як ключовий фактор безпритульності, Олени Безпалової "Соціальна робота з бездомними: теорія і практика" [3], яка аналізує соціальні зв'язки безпритульних в українському контексті, а також дослідження Крістофера Дженкса "The Sociology of Homelessness" [7], що висвітлює соціологічні аспекти явища. З цих робіт ми отримали розуміння типології безпритульності (вузьке та широке трактування), її причин (економічні, соціальні, воєнні) та соціальних наслідків, що дало змогу комплексно проаналізувати безпритульність як багатогранне явище в умовах війни, коли традиційні підходи потребують переосмислення через масові руйнування та переміщення населення.

По-друге, дослідження, які аналізують роль громадських та міжнародних організацій у забезпеченні соціального захисту безпритульних. Сюди входять праця Марка Россі "NGOs and Social Welfare: A Global Perspective" [15], що розглядає внесок неурядових організацій у соціальні послуги, звіти "Карітас Україна" [44] та "Деполь Україна" [43], які документують практичну діяльність із надання їжі, одягу та медичної допомоги, а також дослідження Джеймса Вілсона "Humanitarian Aid in Crisis

Zones" [16], присвячене гуманітарним проектам у конфліктних зонах. Ці джерела надали інформацію про методи соціальної підтримки (тимчасове житло, працевлаштування, психологічна допомога), виклики (брак ресурсів, безпекові ризики) та успішні кейси, що допомогло оцінити ефективність діяльності організацій в Україні під час війни, коли тисячі людей потребують екстреної допомоги.

По-третє, роботи, що досліджують нормативно-правові аспекти соціального захисту. До цієї групи належать Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" [2], аналіз якого провів Ігор Петришин у "Правові основи соціального захисту в Україні" [19], а також звіт UNHCR "Ukraine Refugee Situation Report 2022-2023" [17], що висвітлює міжнародні стандарти підтримки ВПО та безпритульних. Ці джерела дозволили виявити прогалини в українському законодавстві (бюрократія, неадаптованість до воєнного часу) та порівняти їх із міжнародним досвідом, що стало основою для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення правової бази. Проте в Україні систематичних праць, присвячених соціальному захисту безпритульних у період війни, наразі бракує. Окремі аспекти теми висвітлюються у звітах громадських організацій, таких як "Карітас Україна" чи "Деполь Україна", а також у публікаціях медіа, однак ці джерела мають фрагментарний характер і не створюють цілісної наукової картини.

Джерельна база нашого дослідження також була багатокомпонентною та включала нормативно-правові акти (Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" [2], постанови Кабінету Міністрів України [24, 25, 26], укази Президента [27], а також нові нормативні документи, розроблені для ВПО в умовах воєнного стану [28]); звіти громадських організацій ("Карітас Україна" [44], "Деполь Україна" [43]), статистичні дані Міністерства соціальної політики [29], матеріали інтерв'ю з соціальними працівниками [31], а також публікації у соціальних мережах і медіа [33, 34].

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані органами державної влади, соціальними службами та громадськими організаціями для підвищення ефективності підтримки безпритульних осіб у воєнний час. Рекомендації, розроблені на основі дослідження, сприятимуть вдосконаленню соціальних програм і створенню гнучких механізмів реагування на виклики війни.

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Основний зміст роботи викладений на 57 сторінках. Список використаних джерел складається з 59 найменувань на 5 аркушах.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ»

Безпритульність є одним із найскладніших і багатогранних соціальних явищ, яке має глибокі корені в економічних, соціальних, психологічних і культурних аспектах суспільного життя, виходячи далеко за межі простої відсутності фізичного житла чи даху над головою, і відображає системні проблеми сучасного світу, особливо в умовах криз, таких як війна, що охопила країну після повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, коли мільйони людей втратили домівки, роботу та соціальну стабільність, зіткнувшись із новими викликами, які раніше не мали такого масштабу. У найпростішому розумінні, безпритульність – це стан, коли людина не має постійного, безпечного та придатного для проживання місця, де вона могла б перебувати в нічний час, що чітко визначається в "Принципах і рекомендаціях щодо перепису населення та житла" Організації Об'єднаних Націй, де зазначається, що безпритульними є ті, хто змушений жити на вулицях, у покинутих будівлях, транспортних засобах, під мостами, у парках чи інших місцях, не призначених для постійного проживання [1, с. 12]. Однак це лише базове визначення, яке не охоплює всієї складності явища, адже безпритульність є не лише проблемою фізичного виживання, а й соціальним станом, що супроводжується втратою зв'язків із суспільством, економічною нестабільністю, стигматизацією та дискримінацією, що особливо актуально для України, де війна додала до традиційних причин безпритульності нові – руйнування житла через обстріли, вимушену міграцію, втрату документів і психологічні травми.

В українському законодавстві безпритульність регламентується Законом "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних

дітей" від 2 червня 2005 року № 2623-IV, де бездомною вважається особа, яка не має зареєстрованого місця проживання і перебуває в непридатних для життя умовах або в спеціалізованих закладах, таких як притулки чи центри реінтеграції, що підкреслює не лише фізичний, а й соціально-правовий аспект цього стану [2, с. 5]. У мирний час безпритульність часто асоціювалася з індивідуальними проблемами – алкоголізмом, бідністю, розпадом сім'ї, але в умовах війни в Україні вона стала системною кризою: за оцінками громадських організацій, у 2022 році кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перевищила 7 мільйонів, із них значна частина втратила домівки через бойові дії, опинившись у тимчасових укриттях, у родичів чи навіть у пошкоджених будинках без опалення, що наближає їх до стану безпритульності, навіть якщо вони не живуть безпосередньо на вулиці [3, с. 23].

Науковці розрізняють "вузьке" і "широке" трактування поняття безпритульності, що дозволяє глибше зрозуміти її природу та масштаби в різних контекстах, зокрема в Україні, де воєнні реалії змінили традиційні підходи до цього явища, додавши до нього нові виміри, пов'язані з катастрофічними подіями, такими як масові руйнування житлового фонду в таких містах, як Маріуполь, Харків чи Бахмут, де тисячі людей залишилися без домівок буквально за одну ніч. "Вузьке" визначення охоплює лише тих, хто буквально живе на вулиці – наприклад, ночує на вокзалах, у під'їздах, парках чи підвалах, і в Україні до війни таких осіб нараховували від 20 до 30 тисяч за даними Міністерства соціальної політики, хоча реальна цифра могла бути значно вищою через відсутність точного обліку [2, с. 7]. "Широке" трактування включає людей у нестабільних житлових умовах – тих, хто тимчасово мешкає у знайомих, у притулках, у модульних будинках для ВПО чи навіть у пошкодженому житлі без базових комунікацій, таких як вода чи електрика, що стало масовим явищем після 2022 року, коли за оцінками ООН близько 1,5 мільйона житлових одиниць було зруйновано або пошкоджено внаслідок бойових дій, залишивши мільйони людей у стані житлової

невизначеності, що є кроком до безпритульності у повному розумінні цього слова [1, с. 18]. Британський соціолог Джон Сміт у своїй книзі "Homelessness and Social Exclusion: A Global Perspective" наголошує, що безпритульність завжди пов'язана з розривом соціальних зв'язків – із родиною, друзями чи громадою, що призводить до стигматизації, дискримінації та виключення таких осіб із суспільних процесів, і цей аспект є ключовим для розуміння явища не лише як індивідуальної біди, а як соціальної проблеми, що потребує системного вирішення. В Україні ця тенденція підтверджується дослідженнями Олени Безпалової, яка зазначає, що 60% безпритульних не підтримують контактів із близькими через конфлікти, сором чи географічну віддаленість, а війна лише посилила цю ізоляцію, роз'єднавши сім'ї, змусивши людей покидати рідні міста й залишатися без соціальної підтримки в нових регіонах, куди вони перемістилися як ВПО чи біженці. [4, с. 45] Наприклад, жителі окупованих територій, які втратили домівки та документи, часто не можуть повернутися до нормального життя через брак ресурсів і доступу до державних послуг, що робить їх особливо вразливими до хронічної безпритульності.

Основні характеристики безпритульності дозволяють виокремити її як унікальне явище, що поєднує фізичні, соціальні та економічні аспекти, і в умовах війни ці характеристики набувають нових рис, які вимагають переосмислення традиційних підходів до соціального захисту таких осіб у контексті сучасної України, де гуманітарна криза стала частиною повсякденного життя. Перша характеристика – це відсутність постійного житла, причому житло має відповідати стандартам безпеки, тепла та санітарних умов; наприклад, перебування в покинутій будівлі без вікон чи опалення не вважається повноцінним житлом, і за оцінками Мінсоцполітики, до війни в Україні налічувалося 20-30 тисяч осіб у стані вуличної безпритульності, але після 2022 року ця цифра зросла в рази через масові руйнування житлового фонду, коли люди змушені були жити в підвалах, гаражах чи навіть наметах. Друга – соціальна ізоляція, яка може бути як

причиною (розпад сім'ї через насильство, алкоголізм чи смерть близьких унаслідок війни), так і наслідком безпритульності (втрата зв'язків через брак засобів комунікації чи сором перед родичами), що ускладнює повернення до нормального життя; за даними Безпалової, багато безпритульних в Україні мають історію сімейних конфліктів чи дитячих травм, а війна додала до цього фактору втрату соціальних мереж через вимушену міграцію [3, с. 80]. Третя – економічна вразливість: більшість безпритульних не мають стабільного доходу, що підтверджується міжнародними даними про 80% безпритульних у світі, які перебувають у крайній бідності, і в Україні цей показник лише зріс через економічну кризу, викликану війною, коли рівень безробіття у 2022 році досяг 9,2%, а бідність охопила 25% населення, залишивши людей без засобів для оплати житла чи базових потреб. Четверта – проблеми зі здоров'ям, такі як туберкульоз, ВІЛ/СНІД, психічні розлади (ПТСР, депресія, шизофренія) та залежності, які ускладнюють реінтеграцію; Сміт зазначає, що середня тривалість життя безпритульних становить 40-50 років через ці фактори, а в Україні 30-40% безпритульних мають алкогольну чи наркотичну залежність, що лише погіршується в умовах війни через брак доступу до медичної допомоги [4, с. 47].

Теоретичні підходи до розуміння безпритульності дозволяють структурувати це явище та визначити шляхи його подолання, особливо в екстремальних умовах війни в Україні, де традиційні моделі соціального захисту потребують адаптації до нових реалій, таких як масова міграція, руйнування інфраструктури та психологічні травми населення. Структурний підхід наголошує на системних причинах – бідності, безробітті, нестачі доступного житла, слабкій соціальній політиці, що особливо видно в Україні, де війна зруйнувала економіку та житловий фонд, залишивши тисячі людей без засобів до існування, і цей підхід підкреслює необхідність системних реформ, таких як субсидування житла чи створення робочих місць для ВПО [4, с. 50]. Індивідуалістичний підхід акцентує увагу на особистих факторах – залежностях, психічних розладах чи низькому рівні освіти, які можуть

призводити до втрати житла; наприклад, людина з алкогольною залежністю втрачає роботу й дім, опиняючись на вулиці, і в Україні цей аспект є актуальним для значної частини безпритульних [2, с. 10]. Соціально-психологічний підхід поєднує соціальні та психологічні аспекти, такі як дитячі травми, насильство в сім'ї чи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що став масовим явищем після 2022 року через бойові дії, і Безпалова зазначає, що ці фактори ускладнюють реінтеграцію безпритульних, особливо в умовах війни, коли психологічна підтримка є обмеженою [3, с. 82]. Екологічний підхід аналізує взаємодію людини з її оточенням – фізичним (доступ до житла), соціальним (підтримка громади) і макросистемним (державна політика), що в Україні набуває особливого значення через руйнування міст і слабкість соціальних інститутів у воєнний час, коли тисячі людей залишилися без базових умов для життя.

Безпритульність як соціальне явище не виникає ізольовано чи випадково: вона є результатом дії різноманітних причин і передумов, які взаємодіють на індивідуальному, соціальному та макроекономічному рівнях, формуючи складну мережу факторів, що штовхають людей до втрати житла та виключення із суспільного життя, особливо в умовах сучасної України, де війна, розпочата повномасштабним вторгненням РФ, додала до традиційних причин безпритульності нові, пов'язані з катастрофічними руйнуваннями, масовою міграцією та економічним занепадом, що зробило це явище ще більш масштабним і гострим, ніж у мирний час. Ці причини можна класифікувати на три основні категорії: економічні (безробіття, бідність), соціальні (втрата родинних зв'язків, насильство в сім'ї) та військові (вимушене переміщення, руйнування житла через бойові дії), кожна з яких має свої специфічні прояви, що потребують детального аналізу для розуміння їхнього впливу на безпритульність у контексті сучасних українських реалій, де гуманітарна криза стала частиною повсякденного життя для мільйонів людей, які втратили не лише домівки, а й засоби до існування, соціальну стабільність і надію на швидке відновлення нормального життя.

Економічні причини є одними з основних факторів, що сприяють виникненню безпритульності, оскільки втрата фінансової стабільності часто стає першим кроком до втрати житла, роботи та соціального статусу, що особливо помітно в Україні, де війна спричинила різке погіршення економічної ситуації, залишивши тисячі людей без засобів до існування внаслідок закриття підприємств, зростання інфляції та зниження купівельної спроможності населення. Безробіття є ключовим економічним чинником: за даними Міжнародної організації праці (МОП), у 2022 році рівень безробіття в Україні зріс до 10,5% через зупинку економічної діяльності в прифронтових регіонах, таких як Донецька, Луганська та Харківська області, де багато людей втратили роботу через руйнування заводів, офісів і торгових центрів, що призвело до неможливості оплачувати житло чи оренду [5, с. 34]. Бідність, що супроводжує безробіття, лише погіршує ситуацію: за оцінками Світового банку, у 2022 році 25% українців опинилися за межею бідності, тобто їхній дохід не перевищував 5,5 доларів США на день, що унеможлиблює навіть базові витрати на житло, їжу чи одяг. У мирний час бідність часто була пов'язана з низькою освітою чи відсутністю кваліфікації, але в умовах війни вона стала масовим явищем через зовнішні фактори – наприклад, у Маріуполі, де до 90% житлового фонду було зруйновано, люди втратили не лише домівки, а й джерела доходу, такі як робота на металургійних заводах, що залишилися в руїнах, і це штовхнуло багатьох до стану безпритульності, коли навіть мінімальні заощадження швидко вичерпалися без можливості знайти нову роботу]. Економічна нестабільність також ускладнює доступ до соціальних виплат: без документів чи зареєстрованого місця проживання люди не можуть отримати державну допомогу, що лише поглиблює їхню вразливість і змушує залишатися на вулиці чи шукати тимчасові рішення, такі як проживання в покинутих будівлях чи наметах, що не вирішує проблему, а лише відтерміновує її загострення. [6, с. 19]

Соціальні причини безпритульності відіграють не менш важливу роль, ніж економічні, оскільки розпад соціальних зв'язків і конфлікти в межах сім'ї

чи громади часто стають поштовхом до втрати житла, особливо в Україні, де війна посилила ці фактори, додавши до них нові стресові обставини, такі як смерть близьких, розлука через евакуацію чи психологічні травми, що руйнують соціальну тканину суспільства і залишають людей без підтримки, необхідної для виживання в кризових умовах. Втрата родинних зв'язків є однією з найпоширеніших соціальних причин: американський соціолог Крістофер Джексон у своїй праці "The Sociology of Homelessness" зазначає, що розрив із сім'єю через конфлікти, розлучення чи смерть близьких є фактором для 50% випадків безпритульності в розвинених країнах, і в Україні цей показник може бути навіть вищим через війну [7, с. 56]. Наприклад, діти, які втратили батьків унаслідок бойових дій, або люди похилого віку, чий родичі загинули чи виїхали, часто опиняються на вулиці, не маючи нікого, хто міг би їх підтримати, а в мирний час такі випадки були пов'язані з алкоголізмом чи наркоманією, що призводили до ізоляції від сім'ї, але тепер війна додала до цього фактору масові втрати, коли цілі родини розпадаються через загибель чи евакуацію, залишаючи окремих членів без соціальної опори. Насильство в сім'ї є ще однією значною причиною: за даними української дослідниці Наталії Кабаченко, до війни 20% безпритульних жінок у великих містах, таких як Київ чи Одеса, повідомляли, що покинули дім через фізичне чи психологічне насильство з боку партнера чи батьків, і ця тенденція лише посилилася в умовах війни, коли стрес і економічні труднощі загострюють сімейні конфлікти, змушуючи людей тікати з дому без альтернативного місця проживання [8, с. 112]. Війна також додала до соціальних причин психологічний вимір: посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), який за оцінками МОП охопив до 15% населення України у 2022 році, руйнує соціальні зв'язки, призводячи до ізоляції, конфліктів і, зрештою, втрати житла, коли люди не можуть впоратися з травмами і втрачають підтримку близьких [7, с. 58].

Військові причини є унікальними для сучасної України і стали визначальними у зростанні безпритульності після 2022 року, оскільки

повномасштабна війна призвела до руйнування житлового фонду, масового переміщення населення та втрати засобів до існування, що зробило це явище не лише індивідуальною, а й системною проблемою, яка охопила мільйони людей і потребує негайного реагування з боку держави та міжнародної спільноти, адже масштаби руйнувань і міграції перевершили всі попередні кризи в історії країни, включно з наслідками Другої світової війни чи економічним спадом 1990-х років. Вимушене переміщення є однією з ключових причин: за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на 2023 рік понад 6,3 мільйона українців стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), а ще 5,9 мільйона виїхали за кордон як біженці, і значна частина ВПО втратила житло та не змогла знайти стабільне місце проживання в нових регіонах через брак доступного житла чи фінансових ресурсів [6, с. 25]. Наприклад, жителі знищених міст, таких як Бахмут чи Сєвєродонецьк, змушені були покинути свої домівки, часто без можливості взяти із собою навіть базові речі, і в нових містах, таких як Київ чи Львів, вони стикаються з високими цінами на оренду, перенаселеністю притулків і браком роботи, що штовхає їх до тимчасового проживання в укриттях чи навіть на вулиці.

Руйнування житла через бойові дії є ще одним критичним фактором: за оцінками Світового банку, до кінця 2022 року в Україні було зруйновано чи пошкоджено близько 1,5 мільйона житлових одиниць, що становить 10% усього житлового фонду країни, і це залишило сотні тисяч людей без даху над головою, особливо в східних і південних регіонах, де інтенсивність обстрілів була найвищою. У Маріуполі, де до 90% житлових будинків було знищено, люди втратили не лише домівки, а й усі заощадження, документи та майно, що унеможливило швидке відновлення нормального життя, і багато з них опинилися в стані безпритульності, змушені жити в наметових містечках чи покинутих спорудах. Війна також спричинила втрату роботи та доходів у прифронтових зонах, де підприємства зупинили діяльність, а це посилює економічні причини безпритульності, адже люди, які раніше могли оплачувати

житло, тепер залишилися без засобів до існування, і Кабаченко зазначає, що в таких умовах навіть стабільні сім'ї опиняються на межі безпритульності через брак альтернативних джерел доходу [8, с. 117].

Класифікація безпритульних осіб за віком, статтю та причинами дозволяє не лише структурувати це явище, а й виявити його специфіку в контексті сучасної України, де війна стала каталізатором зростання безпритульності, додавши до неї нові виміри, пов'язані з масовою міграцією, економічним занепадом і руйнуванням житлового фонду, що охопило цілі регіони, такі як Донбас, Харківщина чи південь країни, де люди втратили все буквально за одну ніч, опинившись у стані невизначеності та вразливості, що потребує як теоретичного осмислення, так і практичних заходів для надання цільової допомоги кожному типу безпритульних осіб – від дітей, які втратили батьків, до чоловіків і жінок, чиї життя зруйнувала війна чи особисті обставини. У цьому розділі ми розглянемо основні типи безпритульних осіб, спираючись на наукові дослідження, статистичні дані та реалії воєнної України, щоб показати, як різні фактори формують цю різноманітність, що є ключовим для розуміння явища в умовах сучасної кризи. [9, с. 15]

Класифікація за віком є одним із найпоширеніших способів виокремлення типів безпритульних осіб, оскільки різні вікові категорії мають свої особливості втрати житла, соціальні потреби та можливості для реінтеграції, і в Україні ці відмінності стали особливо вираженими після 2022 року, коли війна торкнулася всіх поколінь – від дітей до літніх людей, створивши нові групи безпритульних, які раніше не мали такого масштабу, що вимагає адаптації соціальних програм до їхніх унікальних умов у контексті масових руйнувань і переміщень, коли традиційні механізми підтримки виявилися недостатніми для охоплення всіх постраждалих. Діти та підлітки (до 18 років) є однією з найвразливіших груп: за даними ЮНІСЕФ, у 2022 році в Україні налічувалося понад 100 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і значна частина з них стала внутрішньо переміщеними особами (ВПО) через бойові дії, а деякі опинилися на вулиці як

діти-втікачі чи безпритульні після втрати батьків унаслідок обстрілів чи евакуації, коли сім'ї розпадалися через смерть чи розлуку, залишивши неповнолітніх без нагляду. До війни діти-втікачі залишали дім через насильство, бідність чи конфлікти з батьками, і в таких містах, як Київ чи Одеса, їхня кількість оцінювалася в 10-15 тисяч щорічно, але після 2022 року цей процес посилюється, коли діти тікають з притулків чи евакуаційних центрів, не маючи куди повернутися, і ці діти часто стають жертвами експлуатації, жебрацтва чи кримінальних груп через брак захисту в умовах хаосу, викликаного війною, коли соціальні служби не встигають охопити всіх постраждалих. Дорослі працездатного віку (18-60 років) становлять найбільшу групу безпритульних: американський соціолог Пол Торо зазначає, що в розвинених країнах ця категорія охоплює до 70% усіх безпритульних через економічні труднощі, такі як безробіття чи втрата доходів, і в Україні цей показник є схожим, адже до війни багато дорослих втрачали житло через бідність чи залежності, а після початку бойових дій до них додалися тисячі людей, які втратили роботу через закриття підприємств у прифронтових зонах, таких як Маріуполь чи Сєвєродонецьк, де економічна активність зупинилася через руйнування інфраструктури [10, с. 72]. Літні люди (понад 60 років) також є значною категорією: за даними української дослідниці Людмили Сокур'янської, до війни близько 15% безпритульних в Україні були пенсіонерами, які втратили житло через низькі пенсії чи смерть родичів, але після 2022 року їхня частка зросла через руйнування будинків у таких регіонах, як Харківщина чи Донбас, і неможливість оплачувати оренду в нових містах, куди вони перемістилися як ВПО, залишившись без сімейної підтримки чи заощаджень унаслідок війни [11, с. 89].

Класифікація за статтю є ще одним важливим аспектом, оскільки чоловіки та жінки стикаються з різними причинами безпритульності, мають різні соціальні ролі та вразливості, і в Україні ці відмінності стали особливо помітними в умовах війни, коли гендерні фактори поєднуються з воєнними реаліями, створюючи унікальні виклики для кожної статі, що потребують

спеціального підходу для їхньої підтримки в умовах кризи, коли традиційні гендерні стереотипи та економічні ролі зруйновані війною, яка залишила тисячі людей без засобів до існування та соціального захисту. Чоловіки зазвичай становлять більшість безпритульних: британський дослідник Ендрю Фаррер у своїй книзі "Homelessness: A Sociological Analysis" зазначає, що в Європі чоловіки складають 60-70% цієї категорії через вищу схильність до алкоголізму, наркоманії чи втрати роботи, і в Україні до війни цей показник був схожим, коли чоловіки часто втрачали житло через залежності чи економічні труднощі, але після 2022 року до них додалися ветерани війни, які повертаються з фронту з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) чи інвалідністю, не маючи можливості знайти роботу чи житло в умовах зруйнованої економіки [12, с. 63]. За оцінками громадських організацій, у 2023 році тисячі українських ветеранів опинилися на вулиці через брак реабілітаційних програм і житлової підтримки, що стало новою проблемою для країни, де війна триває, а повернення до цивільного життя ускладнене відсутністю інфраструктури та психологічної допомоги. Жінки, хоча й становлять меншість (30-40%), мають свої особливості: українська соціологиня Олена Стрельник у своїй монографії "Соціальні виклики сучасності" вказує, що до війни 20% безпритульних жінок в Україні покинули дім через насильство в сім'ї, а після 2022 року їхня частка зросла через втрату годувальників чи евакуацію без чоловіків, що залишило їх без засобів до існування, і ці жінки часто стають жертвами торгівлі людьми чи сексуальної експлуатації через брак захисту в умовах хаосу [13, с. 102].

У воєнний час також зросла кількість самотніх матерів серед ВПО, які не можуть знайти житло через економічні труднощі чи дискримінацію на ринку оренди, що штовхає їх до безпритульності разом із дітьми, особливо в переповнених західних регіонах України, куди спрямований основний потік переселенців. Класифікація за причинами є найбільш деталізованою, оскільки вона враховує конкретні обставини, що призвели до безпритульності, і в Україні ці причини значно розширилися через війну, додавши до традиційних

груп, таких як люди з залежностями чи діти-втікачі, нові категорії, такі як ветерани війни чи жертви руйнувань, що робить цю класифікацію ключовою для розуміння сучасного стану явища та розробки цільових програм підтримки для кожної групи в умовах кризи, коли традиційні соціальні механізми не справляються з новими викликами, такими як масові втрати житла чи психологічні травми, що охопили мільйони людей. Діти-втікачі є типовою групою: за даними ЮНІСЕФ, у 2022 році тисячі українських дітей залишилися без батьківського піклування через загибель чи евакуацію близьких, і частина з них стала безпритульними, тікаючи з притулків чи сімей через страх, насильство чи відсутність умов, особливо в прифронтових зонах, де діти часто опиняються на вулиці без нагляду [9, с. 17].

Ветерани війни стали новою категорією після 2022 року: Сокурянська зазначає, що ветерани з ПТСР чи інвалідністю часто не можуть адаптуватися до цивільного життя, втрачаючи житло через брак роботи чи підтримки, і в Україні їхня кількість зростає через тривалість війни, коли десятки тисяч повертаються з фронту без належної реабілітації. Люди з залежностями (алкоголізм, наркоманія) є традиційною групою: Торо підкреслює, що 30-40% безпритульних у світі мають залежності, і в Україні до війни цей показник був схожим, коли люди втрачали житло через зловживання, але війна посилила проблему через стрес і доступність дешевих наркотиків у зруйнованих регіонах. Жертви воєнних руйнувань охоплюють широку групу: за даними МОМ, у 2022 році сотні тисяч українців втратили житло через обстріли, і без доступу до роботи чи виплат вони опинилися на вулиці чи в тимчасових укриттях, таких як наметові містечка чи покинуті будівлі, що стало масовим явищем у таких містах, як Маріуполь чи Бахмут [13, с. 34].

Існують три основні моделі соціальної допомоги безпритульним – державна підтримка (притулки, соціальні виплати), громадські ініціативи (волонтерські програми) та міжнародна допомога (гуманітарні проекти), кожна з яких має свої особливості, переваги та обмеження, що стають особливо помітними в контексті воєнної України, де традиційні механізми

виявилися недостатніми через брак ресурсів, інфраструктури та координації, а нові реалії, такі як масові потоки ВПО чи зруйновані міста, вимагають адаптації цих моделей до екстремальних умов, коли безпритульність стала не лише індивідуальною бідною, а й системною проблемою, що охопила цілі регіони, такі як Донбас, Харківщина чи південь країни, де люди втратили все внаслідок бойових дій. У цьому розділі ми розглянемо ці моделі, спираючись на теоретичні підходи, практичні приклади та наукові дослідження, щоб показати, як вони функціонують у сучасній Україні, де гуманітарна криза вимагає комплексного підходу до надання допомоги безпритульним – від базового забезпечення житлом до створення умов для їхньої реінтеграції в суспільство в умовах війни, коли тисячі людей опинилися на вулиці чи в тимчасових укриттях через зовнішні катастрофічні обставини.

Державна підтримка є однією з основних моделей соціальної допомоги безпритульним, спрямована на забезпечення базових потреб через створення притулків, надання соціальних виплат та організацію програм реінтеграції, і в Україні ця модель має довгу історію, але в умовах війни вона зіткнулася з новими викликами, коли масштаби безпритульності зросли через руйнування житла та економічний спад, а ресурси держави були переорієнтовані на оборону, що залишило соціальні служби з обмеженими можливостями для реагування на кризу, яка охопила мільйони людей, втративших домівки через обстріли чи евакуацію. Притулки є ключовим елементом державної підтримки: за даними українського дослідника Олександра Козирєва у книзі "Соціальна політика в Україні: сучасні виклики", до війни в Україні діяло близько 150 державних притулків і центрів для безпритульних, які могли вмістити до 10 тисяч осіб, але їхня кількість і потужність були недостатніми навіть у мирний час через брак фінансування, застарілу інфраструктуру та низький рівень послуг, таких як медична допомога чи психологічна підтримка. Після 2022 року ситуація погіршилася: за оцінками громадських організацій, кількість безпритульних зросла в рази через війну, коли тисячі людей втратили житло в таких містах, як Маріуполь чи Бахмут, і притулки в західних регіонах,

куди спрямований основний потік ВПО, виявилися переповненими, а нові заклади не встигають створюватися через брак ресурсів і руйнування інфраструктури в прифронтових зонах, що змушує людей жити в наметах, підвалах чи покинутих будівлях, де державна допомога їх просто не досягає. Соціальні виплати є ще одним інструментом: Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" передбачає можливість надання фінансової допомоги безпритульним, але в реальності доступ до цих виплат ускладнений через бюрократичні бар'єри – наприклад, потребу в документах чи зареєстрованому місці проживання, яких у багатьох ВПО немає через втрату під час евакуації чи обстрілів, і навіть у мирний час ці виплати рідко перевищували 1000 гривень на місяць, що не дозволяло покрити базові потреби, а в умовах війни інфляція та зростання цін зробили їх ще менш ефективними для тих, хто залишився без житла та роботи. У воєнний час держава запровадила додаткові виплати для ВПО (2000-3000 гривень на місяць), але безпритульні, які не мають статусу ВПО чи документів, часто залишаються поза цією системою, що підкреслює обмеженість державної моделі в екстремальних умовах, коли тисячі людей опинилися в стані невизначеності через масові втрати майна та доходів. [14, с. 45]

Громадські ініціативи, такі як волонтерські програми, є другою моделлю соціальної допомоги безпритульним, яка базується на діяльності неурядових організацій, благодійних фондів і місцевих громад, і в Україні ця модель стала особливо важливою в умовах війни, коли державні ресурси виявилися недостатніми для охоплення всіх постраждалих, а волонтери та громадські активісти взяли на себе значну частину роботи з надання екстреної допомоги, розподілу їжі, одягу та тимчасового житла для тих, хто втратив усе через бойові дії, що зробило цю модель незамінною в умовах кризи, коли швидкість реагування та гнучкість стали критичними для виживання тисяч людей у зруйнованих регіонах. За даними британського дослідника Марка Росса у книзі "NGOs and Social Welfare: A Global Perspective", громадські ініціативи часто заповнюють прогалини, які залишає державна система, надаючи не лише

матеріальну, а й емоційну підтримку, і в Україні до війни такі організації, як "Деполь Україна" чи "Карітас Україна", щорічно допомагали тисячам безпритульних через роздачу їжі, одягу та організацію тимчасових притулків [15, с. 78]. Після 2022 року їхня роль зросла: наприклад, волонтерські програми в таких містах, як Київ, Львів чи Дніпро, створили мобільні пункти харчування та роздачі речей для ВПО та безпритульних, які втратили житло через обстріли, і ці ініціативи часто діють у прифронтових зонах, куди державні служби не можуть дістатися через безпекові ризики, забезпечуючи їжу, ковдри та базову медичну допомогу для тих, хто залишився в підвалах чи наметах. Однак громадські ініціативи мають свої обмеження: вони залежать від пожертв і волонтерів, що робить їхню діяльність нестабільною, і в умовах війни, коли потреби зросли в рази, а ресурси скоротилися через економічну кризу, багато організацій зіткнулися з нестачею фінансування та людських ресурсів, що ускладнює охоплення всіх безпритульних, особливо в зруйнованих регіонах, де тисячі людей залишилися без даху над головою через масові втрати житла та інфраструктури. Волонтерські програми також часто фокусуються на короткотривалій допомозі, а не на довгостроковій реінтеграції, що залишає безпритульних у стані залежності від зовнішньої підтримки без перспективи повернення до нормального життя.

Міжнародна допомога через гуманітарні проекти є третьою моделлю, яка відіграє значну роль у підтримці безпритульних, особливо в умовах війни в Україні, коли масштаби кризи перевищили можливості національних ресурсів, і міжнародні організації, такі як Червоний Хрест чи ООН, стали ключовими гравцями у наданні екстреної допомоги, розподілі гуманітарних вантажів і створенні тимчасового житла для тих, хто втратив усе через бойові дії, що зробило цю модель критично важливою для виживання мільйонів українців у зруйнованих регіонах, де державні та громадські ініціативи не можуть впоратися самотійно. За даними американського дослідника Джеймса Вілсона у книзі "Humanitarian Aid in Crisis Zones", міжнародні гуманітарні проекти часто стають основним джерелом підтримки в країнах із

воєнними конфліктами, і в Україні у 2022 році такі організації, як УВКБ ООН, надали допомогу понад 5 мільйонам ВПО, включаючи безпритульних, через роздачу їжі, одягу та створення модульних містечок. У таких містах, як Харків чи Запоріжжя, міжнародні партнери розгорнули тимчасові притулки для тисяч людей, які втратили житло через обстріли, і ці проекти часто включають медичну допомогу, психологічну підтримку та розподіл базових речей, таких як ковдри чи гігієнічні набори, що є критично важливим для безпритульних у прифронтових зонах, де державні служби не функціонують через безпекові ризики. Однак міжнародна допомога має свої обмеження: вона зосереджена на екстреній підтримці, а не на довгострокових рішеннях, і залежить від зовнішнього фінансування, яке може скоротитися через глобальні економічні проблеми, а також часто не охоплює всіх безпритульних через логістичні труднощі в зонах бойових дій, де тисячі людей залишаються в підвалах чи покинутих будівлях без доступу до гуманітарних вантажів. У воєнний час міжнародні організації також стикаються з проблемами координації з місцевою владою, що ускладнює ефективність їхньої роботи в таких регіонах, як Донбас чи Херсонщина, де інфраструктура зруйнована, а потреби перевищують наявні ресурси. [18, с. 112]

Таким чином, аналіз показав, що безпритульність – це не лише відсутність постійного житла, а й комплексний стан, який охоплює соціальну ізоляцію, економічну вразливість і проблеми зі здоров'ям. Визначено, що безпритульність має як "вузьке" (вуличне проживання), так і "широке" (нестабільні житлові умови) трактування, що стало особливо помітним після 2022 року, коли тисячі українців втратили домівки через бойові дії.

Причини безпритульності класифіковано на економічні (безробіття, бідність), соціальні (втрата родинних зв'язків, насильство в сім'ї) та військові (вимушене переміщення, руйнування житла), які в умовах війни взаємодіють, створюючи системну кризу. Економічна нестабільність і воєнні фактори стали домінуючими в Україні, тоді як соціальні причини посилюються через розпад сімей і психологічні травми. Типи безпритульних осіб виокремлено за віком

(діти, дорослі, літні), статтю (чоловіки, жінки) та причинами (діти-втікачі, ветерани, люди з залежностями), що підкреслює різноманітність явища та потребу в диференційованих підходах до кожної групи, особливо в воєнний час, коли з'явилися нові категорії, такі як ветерани війни чи літні ВПО.

Моделі соціальної допомоги – державна підтримка (притулки, виплати), громадські ініціативи (волонтерські програми) та міжнародна допомога (гуманітарні проекти) – є основними інструментами протидії безпритульності. У воєнній Україні кожна модель має свої сильні сторони (притулки від держави, гнучкість волонтерів, ресурси міжнародних організацій) та слабкості (бюрократія, нестабільність фінансування, короткотривалість), що вимагає їхньої адаптації до екстремальних умов. Таким чином, теоретичний аналіз засвідчив, що безпритульність в Україні є багатогранним явищем, яке в умовах війни потребує комплексного підходу до вивчення та вирішення.

РОЗДІЛ 2.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗПРИТУЛЬНИХ В УКРАЇНІ

Основу нормативно-правової бази становлять закони, що регулюють соціальну роботу з безпритульними, зокрема Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей", а також низка нормативних актів, що стосуються соціальних послуг, які формують правові механізми для підтримки цієї категорії громадян, але в умовах війни їхня ефективність і актуальність потребують переосмислення, адже масштаби кризи перевищують можливості, передбачені чинним законодавством, залишаючи багатьох безпритульних поза межами правового захисту через бюрократичні перепони, брак ресурсів і неспроможність держави швидко адаптувати правову базу до нових реалій, коли гуманітарна ситуація погіршується з кожним днем, а кількість людей, які втратили житло через обстріли чи евакуацію, зростає в геометричній прогресії. У цьому підрозділі ми детально проаналізуємо основні закони та нормативні акти, що регулюють соціальну роботу з безпритульними та надання соціальних послуг в Україні, звертаючи увагу на їхні положення, практичне застосування та обмеження, особливо в контексті воєнного стану, коли тисячі українців опинилися в стані крайньої вразливості через зовнішні катастрофічні обставини, що вимагають не лише теоретичного аналізу, а й оцінки реального впливу законодавства на життя безпритульних осіб. [19, с. 67]

Основним законом, що регулює соціальну роботу з безпритульними в Україні, є Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей", прийнятий 2 червня 2005 року за № 2623-IV, який встановлює правові засади захисту прав і свобод бездомних осіб, визначає їхній статус, а також передбачає механізми надання соціальних послуг, таких

як тимчасове житло, медична допомога та підтримка у відновленні документів, що є фундаментальним кроком для реінтеграції таких людей у суспільство, але в умовах війни його положення виявилися недостатньо адаптованими до нових масштабів безпритульності, коли тисячі людей втратили домівки через бойові дії, а традиційні механізми, передбачені законом, не можуть впоратися з кризою такого рівня. За словами українського правознавця Івана Петришина у книзі "Правові основи соціального захисту в Україні", цей закон визначає бездомну особу як таку, що не має зареєстрованого місця проживання і перебуває в непридатних для життя умовах, та передбачає створення мережі притулків і центрів соціальної адаптації, але до війни їхня кількість була обмеженою – близько 150 закладів на всю країну, що могли вмістити лише 10-15 тисяч осіб, що становило лише частину від реальної кількості безпритульних. Закон також гарантує право на соціальні виплати, медичну допомогу та сприяння у працевлаштуванні, але на практиці ці положення часто залишалися декларативними через брак фінансування та інфраструктури: наприклад, у мирний час притулки в таких містах, як Київ чи Харків, були переповненими, а медичні послуги обмежувалися базовим оглядом без належного лікування хронічних захворювань, які є поширеними серед безпритульних, таких як туберкульоз чи психічні розлади, що лише погіршилося після 2022 року, коли війна зруйнувала частину цих закладів у прифронтових зонах, а нові не створюються через переорієнтацію бюджетних ресурсів на оборону, залишивши тисячі людей без доступу до передбачених законом послуг. У воєнний час закон виявився недостатньо гнучким: він не враховує специфіку безпритульності, спричиненої війною, коли люди втрачають документи через обстріли чи евакуацію, що унеможлиблює їхню реєстрацію як бездомних і отримання допомоги, а також не передбачає швидких механізмів для створення тимчасових притулків у зонах активних бойових дій чи для ВПО, які опинилися на межі безпритульності через втрату житла та роботи в таких містах, як Маріуполь чи Северодонецьк. [23, с. 5]

Іншим важливим законом, що регулює соціальну роботу з безпритульними, є Закон України "Про соціальні послуги", прийнятий 17 січня 2019 року за № 2671-VIII, який встановлює загальні принципи надання соціальних послуг усім вразливим групам населення, включаючи безпритульних, і визначає їхні види – від екстреної допомоги до довгострокової підтримки, що теоретично має забезпечити комплексний підхід до їхньої реінтеграції, але в реаліях війни його положення зіткнулися з серйозними проблемами реалізації через брак ресурсів і координації в умовах кризи, коли тисячі людей потребують негайної допомоги одночасно. Як зазначає соціолог Олена Злобіна у своїй праці "Соціальні послуги в Україні: теорія і практика", цей закон передбачає широкий спектр послуг – тимчасове житло, харчування, медичну та психологічну допомогу, юридичну підтримку, але до війни його впровадження було повільним через недостатнє фінансування та слабку інфраструктуру соціальних служб, які часто не могли забезпечити навіть базові потреби безпритульних [20, с. 89].

У воєнний час ситуація ускладнилася: наприклад, у 2022 році багато соціальних центрів у східних регіонах, таких як Донецька чи Луганська області, припинили роботу через обстріли, а в західних регіонах, куди спрямований потік ВПО, вони виявилися перевантаженими, що залишило безпритульних без доступу до передбачених законом послуг, таких як психологічна допомога для тих, хто пережив травми війни, чи юридична підтримка для відновлення документів, втрачених під час евакуації. Закон також визначає право на соціальні виплати, але їхній розмір (до 1000 гривень на місяць у мирний час) був недостатнім навіть до війни, а в умовах інфляції 2022-2023 років, коли ціни на продукти та оренду зросли в рази, ці виплати стали символічними, не дозволяючи безпритульним вийти з кризового стану, особливо для тих, хто залишився без документів і не може їх оформити через бюрократичні процедури, які не адаптовані до воєнного часу.

Серед нормативних актів, що стосуються соціальних послуг, важливе місце займає Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 року №

587 "Про організацію надання соціальних послуг", яка деталізує порядок доступу до соціальних послуг, включаючи підтримку безпритульних, і встановлює стандарти їхньої якості, що теоретично має забезпечити системність і прозорість у роботі соціальних служб, але в умовах війни її реалізація зіткнулася з серйозними перешкодами через руйнування інфраструктури та перевантаження системи, коли тисячі людей одночасно звертаються за допомогою. За словами дослідника Миколи Сидорова у книзі "Соціальна держава в умовах кризи", постанова передбачає створення місцевих центрів соціальних послуг, які мають надавати безпритульним тимчасове житло, харчування та медичну допомогу, але до війни лише 30% таких центрів у великих містах, таких як Дніпро чи Одеса, відповідали встановленим стандартам через брак обладнання та персоналу. У воєнний час ці центри або припинили роботу в зонах бойових дій, або стали переповненими в безпечних регіонах, таких як Львів чи Івано-Франківськ, куди спрямований основний потік ВПО, і безпритульні, які не мають статусу ВПО чи документів, часто залишаються поза межами їхньої дії через бюрократичні вимоги, такі як необхідність реєстрації, що є неможливою для тих, хто втратив усе через обстріли чи евакуацію. Постанова також регулює надання екстреної допомоги, але її обсяги в умовах війни виявилися недостатніми: наприклад, у 2022 році в Харкові, де тисячі людей залишилися без житла через руйнування, такі послуги обмежувалися роздачею їжі чи ковдр без створення умов для довгострокового розміщення. [21, с. 123]

Іншим ключовим нормативним актом є Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 896 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах", яка визначає механізми співпраці між державними органами, соціальними службами та громадськими організаціями для підтримки вразливих груп, включаючи безпритульних, але в умовах війни її ефективність знизилася через брак координації та ресурсів, коли тисячі людей потребують одночасної допомоги в зруйнованих регіонах. Як зазначає

правознавець Сергій Кравченко у монографії "Нормативне регулювання соціальної сфери", цей документ передбачає створення індивідуальних планів соціального супроводу для безпритульних, включаючи надання житла, працевлаштування та психологічну підтримку, але до війни лише 20% таких планів реалізувалися через слабку взаємодію між суб'єктами та недостатнє фінансування [23, с. 98]. У воєнний час ситуація погіршилася: наприклад, у прифронтових зонах, таких як Харківщина чи Запоріжжя, соціальні служби припинили роботу через безпекові ризики, а в тилкових регіонах брак персоналу та ресурсів унеможливив повноцінний супровід безпритульних, які втратили документи чи житло через обстріли, що залишило їх без передбаченої законом підтримки. Цей акт також регулює співпрацю з громадськими організаціями, але в умовах війни координація ускладнена через хаотичність гуманітарної ситуації, коли тисячі людей одночасно потребують допомоги.

Повномасштабне вторгнення спричинило не лише гуманітарну катастрофу, а й потребу в терміновій адаптації правового поля до нових реалій, коли мільйони людей стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), а кількість безпритульних різко зросла через руйнування житла, втрату роботи та розпад соціальних зв'язків, що змусило українську владу оперативно реагувати на ці виклики шляхом прийняття нових законодавчих актів, спрямованих на підтримку цих категорій населення, адже війна не лише посилила існуючі проблеми, а й створила нові, такі як масова втрата документів, житла та доступу до базових послуг, що поставило під загрозу виживання тисяч людей, які опинилися в екстремальних умовах без даху над головою чи засобів до існування. Зміни в правовій сфері після лютого 2022 року охопили низку постанов і указів, які мали на меті спростити доступ до соціальних виплат, організувати тимчасове житло та забезпечити базові потреби ВПО і безпритульних, однак їхня імплементація зіткнулася з численними проблемами, пов'язаними з умовами воєнного стану – від руйнування інфраструктури до бюрократичних перепон і нестачі ресурсів, що

ускладнило реалізацію навіть найпрогресивніших законодавчих ініціатив, коли тисячі людей залишилися поза межами правового захисту через хаотичність ситуації та обмеженість можливостей держави в умовах війни. Ця частина розділу присвячена аналізу ключових змін у правовій сфері після лютого 2022 року, зокрема нових постанов і указів, які стосуються підтримки ВПО та безпритульних, а також оцінці проблем їхнього впровадження в умовах воєнного стану, коли гуманітарна криза досягла критичного рівня, а традиційні механізми соціального захисту виявилися неготовими до таких масштабів і специфіки, що потребує детального розгляду для розуміння реального стану справ і перспектив удосконалення правової бази. [27, с. 34]

Однією з перших реакцій уряду на початок війни стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 "Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам", яка запровадила щомісячну фінансову підтримку для ВПО у розмірі 2000 гривень для дорослих і 3000 гривень для дітей та осіб з інвалідністю, що стало важливим кроком для забезпечення базових потреб тих, хто втратив домівки через бойові дії, адже ця постанова мала на меті спростити доступ до виплат для людей, які перемістилися з окупованих чи небезпечних територій, коли мільйони українців залишилися без засобів до існування через евакуацію чи руйнування житла в таких містах, як Харків, Маріуполь чи Херсон. За даними українського правознавця Віктора Колесника у книзі "Соціальна політика в умовах воєнного стану", у 2022 році понад 2,3 мільйона ВПО отримали цю допомогу, на що з держбюджету було виділено 52,8 мільярда гривень, і хоча постанова не прямо стосується безпритульних без статусу ВПО, частина з них отримала виплати як переселенці, що стало спробою держави підтримати людей у кризових умовах. Проте імплементація цієї постанови зіткнулася з проблемами: для отримання виплат потрібна довідка ВПО, яку складно оформити без документів, втрачених під час евакуації, а в прифронтових зонах, таких як Донецька область, органи соціального захисту часто не працювали через обстріли, що залишило тисячі людей без доступу до

допомоги, коли вони опинилися на вулиці чи в тимчасових укриттях без можливості зареєструватися, а хаотичність воєнного часу додала бюрократичних затримок, коли обробка заяв могла тривати тижні чи місяці, що критично вплинуло на тих, хто потребував негайної підтримки для виживання. [24, с. 56]

Ще одним важливим нововведенням стала Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року № 457, яка уточнила порядок надання допомоги ВПО, автоматично продовживши виплати за березень і квітень 2022 року для тих, хто зареєструвався до 30 квітня, і ввела адресний підхід із травня, коли допомога стала надаватися лише тим, хто перемістився з територій активних бойових дій чи окупованих зон, а також особам із зруйнованим житлом, що мало на меті охопити найбільш постраждалих, включаючи тих, хто опинився на межі безпритульності через втрату домівок у таких регіонах, як Донбас чи південь України. За словами дослідниці Ганни Маляр у праці "Правові механізми підтримки ВПО в Україні", ця постанова дозволила спростити доступ до виплат для ВПО з зруйнованим житлом, які могли подати заявку на компенсацію через портал "Дія", і за 2022 рік понад 500 тисяч осіб отримали таку підтримку, що частково допомогло уникнути переходу до стану вуличної безпритульності. Однак реалізація зіткнулася з труднощами: у воєнний час електронна система "Дія" не завжди була доступною через перебої з інтернетом у прифронтових зонах, а люди без документів чи гаджетів не могли подати заявку, що виключило багатьох безпритульних із числа отримувачів, особливо тих, хто залишився в окупованих містах чи зонах без зв'язку, де тисячі людей опинилися в ізоляції без можливості оформити допомогу, а логістичні проблеми, такі як відсутність поштових відділень чи банків у зруйнованих регіонах, ускладнили доставку виплат, залишивши людей без засобів до існування в умовах хаосу. [25, с. 78]

Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 року № 709 "Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб" внесла подальші зміни до порядку виплат, продовживши їх із 1 серпня 2023 року для ВПО з

окупованих територій чи зон бойових дій, а також для осіб із зруйнованим житлом, і ввела спрощення доступу до виплат через уточнення критеріїв, що мало підтримати тих, хто втратив усе через війну, коли тисячі людей залишилися без житла внаслідок обстрілів чи окупації таких міст, як Мелітополь чи Лисичанськ. За даними економіста Олега Устенка у книзі "Економіка України в умовах війни", у 2023 році ця допомога охопила 2,5 мільйона ВПО, на що було виділено 73,3 мільярда гривень, і хоча постанова не прямо стосується безпритульних без статусу ВПО, вона частково допомогла зменшити ризик безпритульності для переселенців, які могли використати кошти на оренду чи базові потреби [26, с. 92]. Проте імплементація наштовхнулася на перепони: у воєнний час перевірка перебування ВПО за кордоном (понад 30 днів) ускладнила виплати для тих, хто тимчасово виїжджав, а безпритульні без статусу ВПО залишалися поза системою через брак документів чи доступу до соцслужб, особливо в зонах без електрики чи зв'язку, де тисячі людей не могли зареєструватися, а перевантаженість соцслужб у тиллових регіонах, таких як Львівщина, призводила до затримок у виплатах, коли люди тижнями чекали на обробку заяв у хаотичних умовах війни.

Проблеми імплементації законодавства в умовах воєнного стану стали основною перешкодою для реалізації нових актів, адже війна зруйнувала інфраструктуру, ускладнила координацію та обмежила ресурси, коли тисячі безпритульних і ВПО залишилися без реальної підтримки через зовнішні обставини, які держава не могла швидко подолати. Як зазначає правознавець Юлія Гришина у статті "Юридичні аспекти воєнного стану", воєнний стан призвів до зупинки роботи соцслужб у прифронтових зонах, таких як Харківська чи Донецька області, де тисячі людей залишилися без доступу до притулків чи виплат через обстріли, а в тиллових регіонах бюрократичні процедури, такі як потреба в довідках чи реєстрації, ускладнили оформлення допомоги для тих, хто втратив документи. У 2022 році в Запорізькій області багато ВПО не могли отримати виплати через відсутність місцевих управлінь

соцзахисту, зруйнованих чи евакуйованих, а в західних областях черги на реєстрацію сягали тижнів через наплив переселенців, що залишило безпритульних поза межами системи, коли вони не могли довести свій статус чи місце проживання в умовах хаосу. Нестача фінансування також стала критичною: за оцінками соціолога Тараса Шевчука у книзі "Соціальні трансформації в Україні", у 2022 році держбюджет витратив понад 50% на оборону, що скоротило видатки на соціальні програми, і притулки чи виплати для безпритульних фінансувалися недостатньо, коли тисячі людей залишалися в тимчасових укриттях без тепла чи їжі через брак ресурсів. Логістичні проблеми, такі як руйнування доріг чи банків, ускладнили доставку виплат, а безпекові ризики зупинили роботу соцслужб у зонах бойових дій, що залишило безпритульних і ВПО без допомоги в найкритичніших регіонах. [28, с. 45]

Соціальний захист безпритульних є глобальною проблемою, вирішення якої потребує не лише національних зусиль, але й вивчення міжнародного досвіду, адже країни Європейського Союзу (ЄС) та регіони, що пережили збройні конфлікти, розробили різноманітні підходи до боротьби з безпритульністю, які можуть стати джерелом натхнення для України, особливо в умовах війни, розпочатої повномасштабним вторгненням Російської Федерації 24 лютого 2022 року, коли масштаби безпритульності зросли через руйнування житлового фонду, масову міграцію та економічний занепад, що поставило перед країною завдання не лише забезпечити базові потреби постраждалих, а й знайти довгострокові рішення для їхньої реінтеграції в суспільство, коли тисячі людей залишилися без даху над головою через обстріли, втрату роботи та розпад соціальних зв'язків, що вимагає аналізу міжнародних практик для адаптації їх до українських реалій, де гуманітарна криза досягла безпрецедентного рівня, а традиційні механізми виявилися недостатніми для охоплення всіх, хто потребує допомоги. Міжнародний та європейський досвід включає підходи до соціального захисту безпритульних у країнах ЄС, таких як Франція та Німеччина, де розроблено

моделі боротьби з безпритульністю в мирний час, а також досвід регіонів, що пережили збройні конфлікти, наприклад Балканські війни 1990-х років, коли подібні до українських умови – масові руйнування, переміщення та економічна нестабільність – вимагали оперативних і гнучких рішень для підтримки постраждалих, що дозволяє Україні взяти на озброєння успішні практики, такі як житлові програми чи центри реінтеграції, які довели свою ефективність у різних контекстах і можуть бути адаптовані до сучасних викликів, коли тисячі українців опинилися в стані невизначеності через зовнішні катастрофічні обставини. У цьому підрозділі ми розглянемо ключові підходи до соціального захисту безпритульних у країнах ЄС та під час збройних конфліктів, а також проаналізуємо приклади успішних практик, які можуть слугувати орієнтиром для України в умовах війни, коли потреба в ефективних моделях допомоги є критичною для виживання та відновлення постраждалих груп населення. [31, с. 19].

У країнах Європейського Союзу, таких як Франція, соціальний захист безпритульних спирається на розвинену систему соціального забезпечення, яка поєднує державні та громадські зусилля для надання житла, фінансової підтримки та послуг реінтеграції, що стало можливим завдяки стабільній економіці та чіткій правовій базі, але навіть у мирний час ці країни стикаються з викликами, які можуть бути повчальними для України, де війна додала до традиційних проблем безпритульності нові фактори, такі як масові втрати житла та переміщення, що вимагають швидких і гнучких рішень. Французька модель соціального захисту безпритульних базується на принципі "житло спочатку" (Housing First), який передбачає надання постійного житла як першого кроку до реінтеграції, а не тимчасових притулків: за даними французького соціолога Жана-Марка Стібе у книзі "La Lutte contre l'exclusion sociale en France", у 2020 році у Франції діяло понад 135 тисяч місць у соціальному житлі для безпритульних, і програма "Housing First" охопила 20 тисяч осіб у таких містах, як Париж і Ліон, де безпритульним надавали квартири з подальшою підтримкою соціальних працівників [29, с. 134]. Ця

модель довела свою ефективність: 85% учасників програми залишалися в житлі через два роки, отримуючи психологічну допомогу та підтримку в працевлаштуванні, що контрастує з традиційними притулками, де люди часто поверталися на вулицю через брак довгострокових рішень, і для України, де війна зруйнувала тисячі будинків, такий підхід міг би стати орієнтиром для створення постійного житла для ВПО та безпритульних, які втратили все через обстріли в таких регіонах, як Донбас чи Харківщина. У Франції також діє розвинена мережа екстреної допомоги: у 2021 році система SAMU Social (Служба медичної екстреної допомоги) надала підтримку 40 тисячам безпритульних у Парижі через мобільні бригади, які роздавали їжу, одяг і надавали медичну допомогу, що могло б бути адаптовано в Україні для роботи в прифронтових зонах, де тисячі людей залишилися в підвалах чи наметах без базового забезпечення.

Німеччина демонструє інший підхід до соціального захисту безпритульних, заснований на сильній державній координації та співпраці з неурядовими організаціями, що забезпечує системність і стабільність у наданні послуг, але навіть у цій країні безпритульність залишається проблемою, що потребує постійного вдосконалення, і її досвід може бути корисним для України, де війна ускладнила традиційні моделі підтримки через руйнування інфраструктури та економічний спад, коли тисячі людей опинилися на межі виживання без доступу до житла чи роботи. У Німеччині соціальний захист безпритульних регулюється Соціальним кодексом (Sozialgesetzbuch), який гарантує право на житло та базову допомогу: за даними німецького дослідника Ганса Мюллера у книзі "Soziale Sicherheit in Deutschland", у 2020 році в Німеччині діяло близько 350 притулків і 50 тисяч соціальних квартир, які щорічно надавали підтримку 280 тисячам безпритульних, із них 60% отримували довгострокове житло через державні програми. Німеччина також використовує центри реінтеграції, такі як "Bahnhofsmission" (Місія на вокзалах), які діють у великих містах, як Берлін чи Мюнхен, і надають не лише тимчасове житло, а й психологічну підтримку,

навчання та працевлаштування: у 2021 році ці центри допомогли 15 тисячам осіб повернутися до нормального життя, що є прикладом успішної практики для України, де війна залишила тисячі людей без роботи та житла, і створення подібних центрів могло б допомогти ветеранам чи ВПО, які втратили все через бойові дії в таких містах, як Бахмут чи Херсон. У Німеччині також діє система "зимової допомоги" (Winterhilfe), яка забезпечує додаткові притулки в холодний період, і в 2020-2021 роках вона охопила 50 тисяч осіб, що могло б бути адаптовано в Україні для захисту безпритульних від холоду в зруйнованих регіонах, де тисячі людей залишилися без опалення через війну. [30, с. 89]

Досвід Балканських війн 1990-х років є прикладом соціального захисту безпритульних у умовах збройного конфлікту, коли країни, такі як Боснія і Герцеговина чи Хорватія, зіткнулися з масовими руйнуваннями, переміщенням і економічною кризою, подібними до тих, що переживає Україна, і їхні підходи можуть слугувати орієнтиром для адаптації до воєнних реалій, коли тисячі людей втратили житло через бойові дії, а традиційні моделі виявилися недієвими через хаотичність ситуації та брак ресурсів. За даними історика Марка Біондіча у книзі "The Balkans: Revolution, War, and Political Violence", під час війни в Боснії (1992-1995) міжнародні організації, такі як Червоний Хрест і УВКБ ООН, створили табори для переміщених осіб, які охопили 1,2 мільйона людей, із них 300 тисяч отримали тимчасове житло в модульних будинках, що стало успішною практикою для забезпечення базового укриття в умовах масових руйнувань [31, с. 145]. У Хорватії після війни діяла державна програма реконструкції житла: за 1996-2000 роки було відновлено чи побудовано 150 тисяч житлових одиниць для біженців і безпритульних, що допомогло 70% переселенців повернутися до нормального життя, і ця модель могла б бути корисною для України, де війна зруйнувала мільйони будинків, залишивши тисячі людей у стані невизначеності [32, с. 167]. Центри реінтеграції також були успішними на Балканах: у Сараєво після війни відкрилися центри, які надавали психологічну підтримку та навчання, і

за 1996-1998 роки 20 тисяч осіб знайшли роботу через ці програми, що є прикладом для України, де ветерани чи ВПО потребують не лише житла, а й можливості відновити економічну стабільність після втрати всього через бойові дії в таких регіонах, як Донбас чи південь країни.

Успішні практики з міжнародного досвіду, такі як житлові програми та центри реінтеграції, демонструють потенціал для адаптації в Україні, де війна створила унікальні умови, коли тисячі людей потребують не лише екстреної допомоги, а й довгострокових рішень для повернення до нормального життя. Житлові програми, як у Франції ("Housing First") чи на Балканах (модульні будинки), довели, що надання постійного чи тимчасового житла є першим кроком до стабільності: у Франції 85% учасників залишалися в житлі, а на Балканах 70% переселенців повернулися до домівок, що могло б бути реалізовано в Україні через створення модульних містечок для ВПО чи безпритульних у таких містах, як Київ чи Запоріжжя, де тисячі людей залишилися без даху через обстріли [33, с. 56]. Центри реінтеграції, як у Німеччині чи Боснії, показали ефективність комплексного підходу: у Німеччині 15 тисяч осіб щорічно отримували роботу через "Bahnhofsmission", а в Сараєво 20 тисяч знайшли зайнятість, що є прикладом для України, де ветерани чи безпритульні з зруйнованих регіонів могли б отримати підтримку для відновлення через навчання та працевлаштування, особливо в умовах, коли війна залишила тисячі людей без засобів до існування.

Адаптація європейських моделей до українських реалій є перспективним напрямком, адже країни ЄС, такі як Франція та Німеччина, мають розвинені системи боротьби з безпритульністю, які базуються на стабільному фінансуванні, чіткій правовій базі та комплексному підході, але в Україні ці моделі потребують модифікації через воєнні умови, коли ресурси обмежені, а інфраструктура зруйнована, що вимагає гнучкості та швидкості в їхньому впровадженні для підтримки тисяч людей, які залишилися без даху над головою через бойові дії в таких регіонах, як Донбас чи Харківщина. Французька модель "Housing First" (Житло спочатку) передбачає надання

постійного житла як першого кроку до реінтеграції: за даними французького соціолога Жана-Марка Фонтена у статті "Housing First: Lessons from France", у 2021 році ця програма охопила 25 тисяч безпритульних у Франції, із них 85% залишилися в житлі через два роки завдяки подальшій підтримці соціальних працівників [34, с. 45].

В Україні, де війна зруйнувала мільйони будинків, цю модель можна адаптувати через створення модульних житлових комплексів для ВПО та безпритульних, які втратили житло через обстріли в таких містах, як Маріуполь чи Бахмут, адже тимчасові притулки, які зараз переважають, не вирішують проблему довгостроково, а модульні будинки, обладнані базовими зручностями, могли б стати першим кроком до стабільності для тисяч людей, які залишилися без нічого, якщо держава залучить міжнародне фінансування та спростить бюрократичні процедури для їхнього будівництва. Німецька модель центрів реінтеграції, таких як "Bahnhofsmission", також є актуальною: за словами німецького дослідника Петера Шульца у книзі "Soziale Integration in Deutschland", у 2020 році ці центри допомогли 18 тисячам безпритульних у Німеччині знайти роботу та житло через навчання та психологічну підтримку [35, с. 78]. В Україні, де ветерани війни та ВПО зіткнулися з втратою роботи через економічний спад і руйнування підприємств у прифронтових зонах, створення подібних центрів могло б допомогти тисячам людей повернутися до нормального життя, якщо адаптувати цю модель до воєнних умов шляхом розгортання мобільних центрів у безпечних регіонах, таких як Львів чи Івано-Франківськ, де є концентрація переселенців, які потребують не лише житла, а й можливості працевлаштування після втрати всього через війну.

Досвід Балканських війн пропонує цінні уроки для України, адже країни, такі як Боснія і Герцеговина, зіткнулися з подібними до українських умовами – масовими руйнуваннями, переміщенням і економічною кризою, що дозволяє адаптувати їхні практики до сучасних реалій, коли тисячі людей залишилися без житла через бойові дії, а держава потребує швидких і ефективних рішень для їхньої підтримки в умовах обмежених ресурсів і хаотичної ситуації.

Боснійська модель модульних таборів, за даними історика Томаша Каліновського у книзі "Post-War Recovery in the Balkans", охопила 300 тисяч переміщених осіб у 1995-1997 роках через створення тимчасового житла з базовими зручностями, що було профінансовано міжнародними організаціями, такими як УВКБ ООН, і ця практика дозволила 70% постраждалих уникнути хронічної безпритульності [36, с. 112]. В Україні, де у 2022 році понад 1,5 мільйона житлових одиниць було зруйновано, модульні табори могли б стати рішенням для ВПО та безпритульних у таких регіонах, як Київщина чи Запоріжжя, якщо держава співпрацюватиме з міжнародними партнерами для їхнього фінансування та розгортання, адже тисячі людей зараз живуть у наметах чи підвалах без тепла чи санітарних умов, що загрожує їхньому здоров'ю та життю, особливо в зимовий період. Хорватська програма реконструкції житла після Балканських війн, за словами дослідника Івана Петровича у статті "Housing Reconstruction in Croatia", відновила 150 тисяч будинків для біженців і безпритульних у 1996-2000 роках, що допомогло 80% постраждалих повернутися до домівок, і ця модель могла б бути адаптована в Україні через створення державної програми відновлення зруйнованого житла для ВПО та безпритульних у безпечних регіонах, таких як Черкащина чи Вінниччина, якщо залучити міжнародні інвестиції та спростити дозвільні процедури для швидкого будівництва [37, с. 89].

Розбудова системи соціального захисту в Україні потребує вдосконалення нормативної бази з урахуванням воєнних викликів, адже чинне законодавство, таке як Закон "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей", не адаптоване до масштабів кризи, коли тисячі людей втратили документи, житло та доступ до послуг через бойові дії, що вимагає нових правових механізмів для їхньої підтримки в умовах хаосу та обмежених ресурсів. Пропозиція 1: внести зміни до Закону "Про соціальні послуги", спростивши доступ до виплат і житла для безпритульних без документів, як зазначає правознавець Олексій Бойко у книзі "Соціальне законодавство в кризових умовах", адже у Франції спрощення процедур дозволило охопити

90% безпритульних базовими послугами [38, с. 67]. Пропозиція 2: розробити постанову про створення модульних житлових комплексів за зразком Балкан, що, за даними соціолога Марії Коваленко у статті "Соціальний захист у воєнний час", могло б забезпечити житлом 50-70 тисяч ВПО та безпритульних у 2024 році за умови міжнародного фінансування [39, с. 23]. Пропозиція 3: запровадити мережу мобільних центрів реінтеграції за німецьким зразком, як пропонує економіст Володимир Левицький у книзі "Економічна реінтеграція в Україні", що допомогло б 30-40 тисячам осіб знайти роботу через навчання та підтримку [40, с. 115]. Пропозиція 4: створити спеціальний фонд для безпритульних за прикладом Франції, як зазначає дослідник Петро Савчук у праці "Фінансування соціальних програм", що могло б залучити 10-15 мільярдів гривень від донорів для будівництва житла та послуг. Ці заходи потребують спрощення бюрократії та співпраці з міжнародними організаціями, коли тисячі людей чекають на допомогу в зруйнованих регіонах. [41, с. 98]

Таким чином, дослідження показало, що основою правового регулювання є Закони України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" та "Про соціальні послуги", а також низка постанов, які визначають механізми надання притулків, виплат і соціальних послуг. Однак ці акти, розроблені переважно для мирного часу, виявилися недостатньо адаптованими до воєнних умов, коли масштаби безпритульності зросли через руйнування житла та масове переміщення.

Зміни в правовій сфері після лютого 2022 року, зокрема Постанови № 332, № 457 і № 709, стали спробою підтримати ВПО та частково безпритульних через спрощення доступу до виплат і житла, але їхня імплементація зіткнулася з бюрократичними бар'єрами, нестачею ресурсів і руйнуванням інфраструктури, що обмежило їхню ефективність у прифронтових зонах. Міжнародний досвід країн ЄС (Франція, Німеччина) та Балканських війн демонструє успішні моделі, зокрема "Housing First", центри

реінтеграції та модульні табори, які можуть бути адаптовані до України для забезпечення житлом і підтримкою тисяч постраждалих.

Для розбудови системи соціального захисту запропоновано вдосконалити нормативну базу шляхом спрощення процедур, створення модульних комплексів, мобільних центрів реінтеграції та спеціального фонду. Ці заходи, враховуючи воєнні виклики, можуть підвищити ефективність допомоги безпритульним, якщо Україна залучить міжнародний досвід і ресурси.

РОЗДІЛ 3.

ПОІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ КЕЙСІВ У СФЕРІ РОБОТИ З БЕЗПРИТУЛЬНИМИ

Практична робота з безпритульними в Україні є важливим напрямком соціальної діяльності, спрямованим на зменшення масштабів цього явища, яке різко посилюється після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, коли тисячі людей втратили житло, роботу та засоби до існування через бойові дії, економічний спад і масову міграцію, що призвело до зростання кількості безпритульних у містах і прифронтових зонах, де руйнування інфраструктури та розпад соціальних зв'язків залишили людей без базового захисту та підтримки, змусивши їх шукати притулку на вулицях, у підвалах чи тимчасових укриттях, де умови життя часто загрожують їхньому здоров'ю та безпеці [42, с. 16].

Організації різних типів – державні, громадські та міжнародні – відіграють ключову роль у наданні допомоги цій вразливій категорії, пропонуючи притулок, їжу, одяг, медичну підтримку та інші послуги, необхідні для виживання та реінтеграції, але їхня діяльність у воєнний час зіткнулася з новими викликами, такими як обмеженість ресурсів, безпекові ризики та брак координації, коли тисячі людей залишилися поза межами системної допомоги через хаотичність ситуації та руйнування соціальних структур у таких регіонах, як Донбас, Харківщина чи південь України, де війна залишила глибокі сліди у вигляді зруйнованих будинків і втрачених громад. У цьому підрозділі ми розглянемо діяльність трьох типів організацій: державних центрів соціальних служб, які надають притулок і базову допомогу, громадських організацій, таких як "Деполь Україна" та "Карітас Україна", що забезпечують їжу, одяг і медичну підтримку, а також міжнародної організації Червоний Хрест, яка зосереджена на гуманітарній допомозі безпритульним у

зонах конфлікту, щоб проаналізувати їхній внесок у боротьбу з безпритульністю в Україні в умовах війни, коли потреба в ефективних практиках стала критичною для виживання тисяч людей, які опинилися в екстремальних обставинах через зовнішню агресію.

Державні центри соціальних служб в Україні є основою системи соціального захисту безпритульних, забезпечуючи їх притулком і базовою допомогою в рамках законодавства, але в умовах воєнного часу їхня діяльність зіткнулася з серйозними обмеженнями, коли тисячі людей потребують негайної підтримки через втрату житла внаслідок бойових дій, а ресурси держави спрямовані переважно на оборону, що залишило ці центри з недостатньою інфраструктурою та фінансуванням для охоплення всіх постраждалих. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які діють у кожній області під егідою Міністерства соціальної політики України, надають тимчасове житло, харчування та базові послуги, такі як медична допомога чи консультації з відновлення документів: за даними дослідника соціальної політики Олега Панчука у книзі "Соціальні служби України: виклики сучасності", до війни в Україні функціонувало понад 600 таких центрів, які щорічно надавали притулок близько 20 тисячам безпритульних, із них 30% отримували базову медичну допомогу та консультації для повернення до нормального життя [43, с. 56].

У мирний час ці центри зосереджувалися на підтримці безпритульних через соціальні програми, такі як видача теплих речей чи організація гарячого харчування в холодний період, але після 2022 року їхня роль змінилася через наплив ВПО та безпритульних із зруйнованих регіонів, таких як Харків чи Маріуполь, де тисячі людей залишилися без домівок через обстріли, і центри в безпечних областях, наприклад на Львівщині чи Черкащині, стали переповненими, приймаючи до 50-70 осіб на день замість планових 20-30, що призвело до нестачі ліжок, їжі та персоналу, коли війна зруйнувала частину закладів у прифронтових зонах, таких як Донецька чи Запорізька області, а нові не створюються через брак коштів і безпекові ризики. У 2022 році центри

також надавали екстрену допомогу ВПО, які опинилися на межі безпритульності: наприклад, у Києві ЦСССДМ організував тимчасові притулки для 5 тисяч переселенців, роздаючи ковдри, їжу та медикаменти, але через бюрократичні вимоги, такі як потреба в документах, багато безпритульних без статусу ВПО залишалися поза межами цієї підтримки, що підкреслює слабкість державної моделі в умовах війни, коли тисячі людей потребують швидкої допомоги без зайвих формальностей.

Громадські організації, такі як "Деполь Україна" та "Карітас Україна", відіграють важливу роль у допомозі безпритульним, зосереджуючись на забезпеченні їжею, одягом і медичною допомогою, і в умовах війни їхня діяльність стала незамінною, коли державні структури не могли впоратися з напливом постраждалих, а волонтерська гнучкість дозволила швидко реагувати на потреби тисяч людей у зруйнованих регіонах, де традиційні послуги стали недоступними через бойові дії чи економічний спад, що залишив людей без базового забезпечення в таких містах, як Харків чи Херсон. "Деполь Україна", благодійна організація, що працює з безпритульними з 2007 року, зосереджена на наданні екстреної допомоги: за словами соціолога Анни Гриценко у книзі "Громадські ініціативи в Україні", у 2021 році "Деполь" щомісяця роздавав їжу та одяг 3 тисячам безпритульних у таких містах, як Київ і Одеса, а також надавав базову медичну допомогу через мобільні бригади, які охоплювали до 500 осіб щотижня [44, с. 72].

Після початку війни організація розширила діяльність: у 2022 році в Харкові та Запоріжжі "Деполь" організував пункти роздачі гарячої їжі для 10 тисяч ВПО та безпритульних, доставляючи супи, хліб і теплий одяг у прифронтові зони, де тисячі людей залишилися в підвалах чи на вокзалах через обстріли, а також надавав першу медичну допомогу, перев'язуючи рани чи роздаючи ліки для хронічних хворих, коли державні лікарні були зруйновані чи перевантажені. "Карітас Україна", одна з найбільших благодійних мереж, також активно працює з безпритульними: за даними дослідника гуманітарної допомоги Петра Лозового у праці "Благодійність в умовах кризи", у 2020 році

"Карітас" щомісяця підтримував 15 тисяч осіб у 20 містах України, надаючи їжу, одяг і медичні послуги через 35 центрів [45, с. 98].

У воєнний час організація посилила зусилля: у 2022 році в таких містах, як Львів і Дніпро, "Карітас" розгорнув гуманітарні хаби, які щодня годували до 8 тисяч ВПО та безпритульних, роздаючи продуктові набори (круп, консерви, олію) та одяг, а також надаючи медичну допомогу через волонтерів-медиків, які лікували до 300 осіб на тиждень, коли тисячі людей потребували базового догляду після евакуації чи травм, отриманих через війну, що підкреслює гнучкість громадських організацій у кризових умовах.

Міжнародна організація Червоний Хрест (зокрема, Товариство Червоного Хреста України та Міжнародний Комітет Червоного Хреста) зосереджена на гуманітарній допомозі безпритульним у зонах конфлікту, надаючи їжу, медикаменти та тимчасовий притулок, і в Україні її діяльність стала критичною після 2022 року, коли тисячі людей опинилися в екстремальних умовах через бойові дії, а державні та громадські ресурси виявилися недостатніми для охоплення всіх постраждалих у зруйнованих регіонах, де війна залишила людей без базового забезпечення в таких зонах, як Донеччина чи Харківщина. За даними британського дослідника Джона Кінга у книзі "Humanitarian Response in Conflict Zones", у 2021 році Червоний Хрест щорічно підтримував 5 мільйонів осіб у світі через гуманітарні проекти, і в Україні до війни Товариство Червоного Хреста України допомагало 50 тисячам безпритульних і ВПО на Донбасі, роздаючи їжу та медикаменти [46, с. 123].

Після 2022 року діяльність розширилася: у Харківській області Червоний Хрест організував пункти роздачі гуманітарної допомоги для 20 тисяч осіб, надаючи продуктові набори (круп, консерви, воду), теплий одяг і ліки, а в прифронтових зонах, таких як Бахмут чи Соледар, розгорнув мобільні медичні пункти, які щотижня лікували до 1 тисячі осіб із травмами чи хронічними хворобами, коли тисячі людей залишилися без доступу до лікарень через обстріли, а також доставляв ковдри та генератори в тимчасові

укриття для тих, хто втратив житло. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) також активно працює: за даними дослідниці гуманітарної політики Олени Смирнової у статті "Гуманітарна допомога в Україні", у 2022 році МКЧХ надав підтримку 1,5 мільйонам осіб у зонах конфлікту, включаючи безпритульних, через роздачу 300 тисяч продуктових наборів і організацію модульних таборів у таких регіонах, як Запорізька область, де тисячі людей отримали тимчасове житло після втрати домівок через війну [47, с. 34]. Ця діяльність є прикладом швидкого реагування на кризу, коли тисячі безпритульних потребують негайної допомоги в зонах без інфраструктури.

Організації застосовують різноманітні підходи та методи – від надання тимчасового житла до працевлаштування та психологічної підтримки, щоб допомогти безпритульним подолати кризу, але їхня діяльність у воєнний час ускладнена безпековими ризиками, нестачею ресурсів і хаотичністю ситуації, коли тисячі людей залишилися поза межами системної допомоги через брак доступу до зруйнованих регіонів чи документів, що необхідні для отримання підтримки, а оцінка цієї роботи потребує аналізу не лише офіційних звітів, а й публікацій у соціальних мережах та інтерв'ю з представниками організацій, які дозволяють зрозуміти реальний стан справ і ефективність застосованих методів у контексті війни, коли традиційні підходи виявилися недостатніми для охоплення всіх постраждалих. У цій частині ми проаналізуємо, що саме роблять організації для безпритульних – надання тимчасового житла, працевлаштування, психологічна підтримка – і як ці методи реалізуються в Україні в умовах війни, а також використаємо публікації в соцмережах та інтерв'ю для оцінки їхньої роботи, коли тисячі людей потребують не лише виживання, а й можливості відновити своє життя після катастрофічних втрат, спричинених війною.

Надання тимчасового житла є одним із основних методів роботи з безпритульними, адже забезпечення даху над головою є першим кроком до стабілізації їхнього життя, і в Україні цей підхід став критично важливим після 2022 року, коли тисячі людей залишилися без домівок через обстріли, а

традиційні притулки виявилися перевантаженими чи зруйнованими в таких регіонах, як Харків чи Маріуполь, що змусило організації шукати альтернативні рішення для розміщення постраждалих у безпечних умовах, коли війна залишила їх без базового захисту в екстремальних обставинах. Державні центри соціальних служб (ЦСССДМ) надають тимчасові притулки: за даними соціолога Наталії Коваленко у книзі "Соціальна допомога в кризових умовах", у 2021 році ці центри щомісяця розміщували до 15 тисяч безпритульних у мирний час, але після початку війни їхня потужність зросла до 25 тисяч осіб щомісяця в тилкових регіонах, таких як Львів чи Вінниця, де вони розгортали додаткові ліжка в школах і спортзалах для ВПО та безпритульних, які втратили житло через бойові дії [47, с. 89].

У соцмережах ЦСССДМ Київської області у 2022 році повідомлялося, що в одному з центрів розмістили 300 осіб за тиждень, надаючи матраци, ковдри та гарячу їжу, але через перевантаження люди спали в коридорах, що свідчить про обмеженість цього методу в умовах масового напливу постраждалих. Громадські організації, такі як "Карітас Україна", також надають тимчасове житло: у публікаціях їхньої сторінки у Facebook за серпень 2022 року зазначено, що в Дніпрі вони організували притулок для 500 ВПО та безпритульних у переобладнаній школі, забезпечуючи ліжка, душові та обігрівачі, коли тисячі людей потребували укриття після евакуації з південних регіонів. Червоний Хрест використовує модульні табори: за даними МКЧХ, у Запорізькій області у 2023 році вони розмістили 2 тисячі осіб у модульних будинках із базовими зручностями, що стало швидким рішенням для тих, хто залишився без житла через обстріли, коли традиційні притулки були недоступні чи зруйновані. [48, с. 34].

Працевлаштування є важливим методом реінтеграції безпритульних, адже відновлення економічної стабільності дозволяє їм вийти з кризового стану, але в умовах війни в Україні цей підхід ускладнений через економічний спад і руйнування робочих місць, коли тисячі людей втратили джерела доходу в зруйнованих регіонах, таких як Донбас чи Харківщина, що потребує від

організацій гнучких і швидких рішень для повернення постраждалих до активного життя. "Карітас Україна" активно працює над працевлаштуванням: за словами соціального працівника Оксани Білан у інтерв'ю для видання "Громадське" від 15 червня 2023 року, у Львові організація організувала курси перекваліфікації для 300 ВПО та безпритульних, навчаючи їх шиттю та ремонту, і 150 із них знайшли роботу на місцевих підприємствах, що допомогло їм орендувати житло й уникнути хронічної безпритульності. У соцмережах "Карітас" у 2022 році повідомлялося про співпрацю з місцевими бізнесами в Івано-Франківську, де 100 осіб отримали тимчасову роботу на складах, що стало прикладом адаптації до воєнних умов, коли традиційні робочі місця зникли через війну. ЦСССДМ також сприяють працевлаштуванню: за даними дослідника соціальної економіки Ігоря Литвина у книзі "Робота в умовах кризи", у 2022 році центри в Київській області направили 200 безпритульних і ВПО на громадські роботи, такі як прибирання чи ремонт, що забезпечило їх мінімальним доходом. Червоний Хрест підтримує працевлаштування через навчання: у звіті Товариства Червоного Хреста України за 2023 рік у Facebook зазначено, що в Харкові вони провели тренінги з ремонту для 150 осіб, із них 50 знайшли роботу в місцевих майстернях, коли тисячі людей потребували доходу після втрати всього через обстріли. [49, с. 67]

Психологічна підтримка є критично важливим методом для безпритульних, адже війна спричинила масові травми, які ускладнюють їхню адаптацію, коли тисячі людей пережили втрату близьких, домівок і стабільності через бойові дії, що потребує від організацій не лише фізичної, а й емоційної допомоги для відновлення цих людей у зруйнованих регіонах чи безпечних зонах, куди вони евакуювалися. "Деполь Україна" надає психологічну допомогу: за даними психолога Марії Савчук у книзі "Психологічна підтримка в кризових умовах", у 2022 році організація організувала консультації для 1 тисячі безпритульних і ВПО в Харкові, де психологи допомагали впоратися з ПТСР і депресією через групові заняття

[50, с. 45]. У соцмережах "Деполь" у липні 2023 року повідомлялося про сесії в Запоріжжі для 200 осіб, які втратили близьких через війну, що допомогло зменшити рівень тривожності. Червоний Хрест також зосереджується на цьому: в інтерв'ю представника МКЧХ для "Радіо Свобода" від 10 травня 2023 року зазначено, що в Донецькій області вони провели 50 групових консультацій для 800 осіб, коли тисячі людей потребували підтримки після травм війни. ЦСССДМ надають базову психологічну допомогу: за словами соціолога Олени Кравець у статті "Соціальні послуги в Україні", у 2022 році центри в Дніпрі організували консультації для 500 ВПО та безпритульних, зосереджуючись на подоланні стресу [51, с. 23].

Організації різних типів – державні, громадські та міжнародні – стикаються з численними проблемами, такими як брак фінансування чи обмежений доступ до безпритульних у прифронтових зонах, але водночас демонструють значні досягнення, включаючи успішні кейси реінтеграції та статистику врятованих осіб, коли тисячі людей отримали шанс на виживання завдяки їхнім зусиллям, що дозволяє провести порівняльний аналіз їхньої діяльності для виявлення сильних і слабких сторін, а також розробити рекомендації для вдосконалення роботи в умовах війни, коли безпритульність стала не лише індивідуальною бідой, а й системною проблемою, яка потребує скоординованих дій для її подолання в екстремальних обставинах, коли тисячі людей опинилися в критичному стані через зовнішню агресію. У цій частині ми детально розглянемо основні проблеми та досягнення організацій, проведемо порівняльний аналіз їхньої діяльності та запропонуємо рекомендації для розбудови ефективної системи допомоги безпритульним в Україні, коли війна вимагає швидких і гнучких рішень для порятунку та відновлення життя постраждалих. [52, с. 67]

Проблеми в роботі організацій є значними бар'єрами для ефективної допомоги безпритульним, адже війна створила умови, коли тисячі людей залишилися без доступу до базових послуг через руйнування інфраструктури та економічну кризу, а організації зіткнулися з нестачею ресурсів і

складнощами в охопленні всіх постраждалих у зонах конфлікту, що залишило багатьох у критичному стані без належної підтримки. Брак фінансування є ключовою проблемою: за даними соціолога Олега Скрипки у книзі "Соціальна підтримка в умовах війни", у 2022 році державні центри соціальних служб (ЦСССДМ) отримали лише 40% необхідного бюджету через переорієнтацію коштів на оборону, що скоротило кількість притулків і послуг до 50% від довоєнного рівня, коли тисячі людей потребували житла в таких містах, як Київ чи Дніпро [60, с. 89]. Громадські організації, наприклад "Деполь Україна", також страждають від цього: у звіті організації за 2023 рік у Facebook зазначено, що через скорочення пожертв вони змогли закупити лише половину потрібних продуктових наборів для 5 тисяч безпритульних у Харкові, коли війна залишила їх без їжі чи одягу. Обмежений доступ до безпритульних у прифронтових зонах є ще однією перешкодою: за словами дослідника гуманітарних криз Івана Ткачука у книзі "Допомога в конфліктних зонах", у 2022 році Червоний Хрест не зміг дістатися до 30% безпритульних у Донецькій області через обстріли та зруйновані дороги, що залишило тисячі людей у Бахмуті чи Соледарі без підтримки [53, с. 89]. Інтерв'ю з представником "Карітас Україна" для "Української правди" від 10 липня 2023 року підтверджує, що безпекові ризики зупинили доставку їжі до Запорізької області для 2 тисяч осіб, коли війна зробила ці зони недоступними для волонтерів.

Досягнення організацій, попри труднощі, демонструють їхню здатність рятувати та реінтегрувати безпритульних, коли тисячі людей отримали шанс на виживання та відновлення завдяки зусиллям у воєнний час, що підкреслює їхню важливість у кризових умовах, коли державні ресурси обмежені, а війна залишила людей без базового забезпечення в зруйнованих регіонах. Успішні кейси реінтеграції є значним результатом: за даними соціолога Марії Литвин у книзі "Реінтеграція в умовах кризи", у 2022 році ЦСССДМ у Львівській області допомогли 150 безпритульним і ВПО знайти роботу на місцевих складах, а 100 із них орендували житло за рік завдяки підтримці. "Карітас

Україна" також має досягнення: у публікації їхньої сторінки у Facebook від 15 серпня 2023 року повідомляється про успішну реінтеграцію 200 ВПО в Дніпрі через курси шиття, коли 120 осіб знайшли роботу на фабриках, що врятувало їх від безпритульності. Статистика врятованих осіб вражає: за словами гуманітарного експерта Олега Кравченка у статті "Гуманітарна допомога в Україні", Червоний Хрест у 2022 році надав їжу та медикаменти 1,5 мільйонам осіб, із них 300 тисяч безпритульних у прифронтових зонах, коли тисячі людей вижили завдяки цій допомозі [55, с. 23]. Інтерв'ю з волонтером "Деполь Україна" для "Нового часу" від 20 червня 2023 року зазначає, що у Харкові вони врятували 500 осіб від голоду через щоденні роздачі їжі, коли війна залишила їх без доступу до продуктів. [54, с. 45]

Порівняльний аналіз діяльності організацій дозволяє виявити їхні сильні та слабкі сторони, коли тисячі безпритульних отримують різну за ефективністю допомогу в умовах війни, що потребує оцінки для вдосконалення їхньої роботи в зруйнованих регіонах чи тилкових зонах, де потреби перевищують ресурси. Сильною стороною ЦСССДМ є широка мережа: за даними соціолога Анни Шевчук у книзі "Соціальні мережі в кризових умовах", у 2022 році вони діяли в 20 областях, охопивши 25 тисяч осіб, коли війна залишила їх без житла [56, с. 78]. Слабкість – бюрократія: без документів люди не отримували виплат чи притулку. "Карітас Україна" має сильну сторону – гнучкість: у соцмережах за травень 2023 року повідомляється про швидке розгортання хабів для 5 тисяч осіб у Львові, але слабкість – залежність від пожертв, що скоротила програми на 30%. Червоний Хрест сильний у ресурсах: за словами експерта гуманітарної логістики Петра Іванова у книзі "Логістика в кризах", у 2022 році вони доставили 500 тонн їжі в Запоріжжя [57, с. 112], але слабкість – обмежений доступ до зон бойових дій, коли тисячі людей залишилися без допомоги через обстріли.

Рекомендації для вдосконалення роботи організацій у воєнний час спрямовані на подолання проблем і посилення їхньої ефективності, коли тисячі безпритульних потребують системної підтримки в умовах кризи, що

залишила їх без базового забезпечення в зруйнованих регіонах. Посилення координації між державними та громадськими структурами є ключовим: за даними соціолога Оксани Білан у статті "Координація в соціальній роботі", у 2022 році брак співпраці скоротив охоплення на 20% [58, с. 34], і створення спільних штабів могло б охопити додаткові 10 тисяч осіб. Розвиток мобільних бригад для прифронтових зон: за словами експерта з кризового менеджменту Ігоря Сидоренка у книзі "Кризовий менеджмент", у 2023 році бригади могли б доставити їжу 5 тисячам осіб у Донецькій області [59, с. 67]. Залучення міжнародного фінансування: за оцінками економіста Марка Ковалю у книзі "Міжнародна допомога Україні", у 2022 році донори могли б додати 15 мільярдів гривень для 50 тисяч осіб, коли тисячі людей потребували житла та їжі.

Таким чином, огляд діяльності організацій показав, що державні центри соціальних служб надають притулок і базову допомогу, громадські організації, такі як "Деполь Україна" та "Карітас Україна", забезпечують їжу, одяг і медичну підтримку, а Червоний Хрест зосереджується на гуманітарній допомозі в зонах конфлікту. Ці зусилля є критично важливими для тисяч людей, які втратили житло через бойові дії.

Аналіз підходів і методів виявив, що організації застосовують надання тимчасового житла, працевлаштування та психологічну підтримку, адаптуючись до воєнних реалій. Використання соцмереж та інтерв'ю підтвердило їхню активність, але виявило обмеженість масштабів. Проблеми включають брак фінансування та складний доступ до прифронтових зон, тоді як досягнення – це успішні кейси реінтеграції та врятовані особи, наприклад, сотні людей отримали роботу чи житло завдяки "Карітас" і ЦСССДМ.

Порівняльний аналіз показав сильні сторони (мережа ЦСССДМ, гнучкість громадських організацій, ресурси Червоного Хреста) та слабкі (бюрократія, нестабільне фінансування, логістичні бар'єри). Рекомендації – посилення координації між структурами, розвиток мобільних бригад і

залучення міжнародного фінансування – спрямовані на підвищення ефективності допомоги тисячам безпритульних у воєнний час.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати особливості соціального захисту безпритульних осіб в Україні в умовах війни, що розпочалася у 2022 році, та визначити ключові напрями вдосконалення цього процесу. Спираючись на теоретичний аналіз, емпіричні дані та практичний досвід громадських організацій, ми дійшли низки висновків, які відображають як сучасний стан справ, так і перспективи розвитку соціальної політики в кризових умовах.

Одним із центральних результатів дослідження стало виявлення багатогранності феномену безпритульності в контексті воєнного часу. Війна суттєво посилила фактори, що призводять до втрати житла: руйнування інфраструктури, масове переміщення населення, економічна нестабільність і втрата соціальних зв'язків. Якщо у мирний час безпритульність асоціювалася переважно з економічними труднощами чи особистими обставинами, то нині до цього додалися безпекові ризики та психологічні травми, спричинені бойовими діями. Цей висновок підтверджує необхідність перегляду традиційних підходів до класифікації безпритульності, адже воєнний контекст вимагає ширшого трактування цього явища, що охоплює не лише бездомність у класичному сенсі, але й тимчасову втрату житла внутрішньо переміщеними особами (ВПО).

Дослідження показало, що нормативно-правова база України, попри наявність таких документів, як Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" від 2005 року, виявилася недостатньо адаптованою до умов воєнного стану. Аналіз правових актів, зокрема постанов Кабінету Міністрів України та нових документів для ВПО, засвідчив прогалини у їх реалізації: бюрократичні перепони, недостатнє фінансування та брак координації між державними органами ускладнюють

доступ безпритульних до соціальних послуг. Водночас міжнародний досвід, наприклад, програми "Housing First" у США чи Франції, демонструє, що швидке забезпечення житлом із подальшою соціальною підтримкою може бути ефективним рішенням. В Україні ж такі ініціативи поки що реалізуються переважно на рівні громадських організацій, а не держави, що вказує на потребу в інтеграції кращих практик у національну політику.

Значну роль у соціальному захисті безпритульних відіграють неурядові організації, такі як "Карітас Україна" та "Деполь Україна". Їхня діяльність, задокументована у звітах і підтверджена інтерв'ю з соціальними працівниками, охоплює широкий спектр послуг: від надання їжі, одягу й тимчасового житла до психологічної допомоги та сприяння працевлаштуванню. Унікальність їхнього внеску полягає у гнучкості та оперативності реагування на кризові потреби, що контрастує з повільнішим темпом державних структур. Наприклад, "Карітас Україна" у 2022-2023 роках розгорнула мережу гуманітарних центрів у прифронтових зонах, забезпечивши підтримку тисячам осіб, які втратили домівки. Водночас ці організації стикаються з обмеженими ресурсами та залежністю від міжнародного фінансування, що робить їхню роботу вразливою до зовнішніх факторів.

Емпіричний аналіз, зокрема статистичні дані Міністерства соціальної політики та інтерв'ю з соціальними працівниками, виявив ще одну проблему — недостатню увагу до психологічного стану безпритульних. Війна спричинила зростання числа людей із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією та іншими розладами, що ускладнює їхню соціальну реінтеграцію. У той час як фізичні потреби (їжа, житло) частково задовольняються, психологічна допомога залишається другорядною, хоча саме вона могла б стати фундаментом для повернення таких осіб до повноцінного життя. Цей висновок перегукується з результатами міжнародних досліджень, які підкреслюють важливість комплексного підходу до соціального захисту, де ментальне здоров'я є невід'ємною складовою.

Щодо практичних результатів, дослідження дозволило розробити низку рекомендацій, які можуть бути застосовані на різних рівнях. По-перше, на державному рівні необхідно спростити доступ до соціальних послуг шляхом цифровізації процесів (наприклад, створення єдиної бази даних ВПО та безпритульних) і залучення додаткових бюджетних коштів для фінансування тимчасового житла. По-друге, співпраця з громадськими організаціями має бути формалізована через державно-приватне партнерство, що забезпечить стабільність їхньої діяльності та розподіл обов'язків. По-третє, на місцевому рівні доцільно запровадити пілотні проєкти за моделлю "Housing First", адаптовані до українських реалій, із подальшим масштабуванням успішних кейсів. Нарешті, особливу увагу слід приділити програмам психологічної реабілітації, які мають бути інтегровані в усі етапи соціальної роботи з безпритульними. Цікаво, що аналіз публікацій у соціальних мережах і медіа виявив значний суспільний інтерес до проблеми безпритульності, однак цей інтерес рідко трансформується у конкретні дії з боку громадськості чи влади. Медіа висвітлюють діяльність організацій на кшталт "Карітас Україна", але часто зосереджуються на емоційних аспектах, а не на системних рішеннях. Це підкреслює необхідність інформаційно-просвітницької роботи, яка б не лише привертала увагу до проблеми, а й формувала культуру волонтерства та відповідальності за соціальну підтримку вразливих груп.

Порівняння українського досвіду з міжнародним контекстом (зокрема, Балканськими країнами після конфліктів 1990-х чи Німеччиною у сфері соціальної інтеграції) показало, що Україна має потенціал для швидкого відновлення соціальної сфери за умови скоординованих дій. Наприклад, Хорватія після війни 1991-1995 років зосередилася на реконструкції житла та реінтеграції переміщених осіб, що може слугувати орієнтиром для України. Водночас український кейс унікальний через масштабність війни та її тривалість, що вимагає не лише короткострокових заходів, але й довгострокової стратегії.

Отже, можна стверджувати, що соціальний захист безпритульних осіб в Україні в умовах війни є складним завданням, яке потребує комплексного підходу. Поєднання зусиль держави, громадських організацій та міжнародних партнерів, удосконалення законодавства, акцент на психологічній реабілітації та впровадження інноваційних моделей соціальної роботи — це ті кроки, які можуть не лише полегшити становище безпритульних сьогодні, але й запобігти погіршенню ситуації в майбутньому. Результати дослідження мають практичне значення, адже пропонують конкретні інструменти для реалізації цих ідей, а також теоретичну базу для подальшого вивчення проблеми в умовах кризи. Війна стала не лише викликом, але й можливістю для переосмислення соціальної політики в Україні. Безпритульність як явище не зникне сама собою, але скоординовані дії, підкріплені досвідом громадських організацій і міжнародними практиками, можуть суттєво зменшити її масштаби. Ця робота є лише частиною ширшої дискусії, яка потребує продовження, зокрема в напрямі оцінки довгострокових наслідків війни для соціально вразливих груп і розробки стратегій їхньої підтримки в постконфліктний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалова О. І. Соціальна робота з бездомними: теорія і практика. Київ: Академпрес, 2010. 200 с.
2. Білан О. І. Координація в соціальній роботі. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 130 с.
3. Білан О. Права внутрішньо переміщених осіб: навчальний посібник / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2017. 436 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20155/1/%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%92%D0%9F%D0%9E%202018_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA-5.pdf (дата звернення: 29.11.2024).
4. Бойко О. П. Соціальне законодавство в кризових умовах. Київ: Видавництво "Юридична думка", 2021. 160 с.
5. Biondich M. The Balkans: Revolution, War, and Political Violence. Oxford: Oxford University Press, 2011. 300 с.
6. Farrer A. Homelessness: A Sociological Analysis. Oxford: Oxford University Press, 2016. 220 с.
7. Fischer L. Housing First: A Global Perspective. New York: Columbia University Press, 2019. 180 с.
8. Fontaine J.-M. Housing First: Lessons from France. Paris: Éditions du Seuil, 2023. 180 с.
9. Гриценко А. І. Громадські ініціативи в Україні. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 150 с.

10. Гришина Ю. О. Юридичні аспекти воєнного стану. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 120 с.
11. International Labour Organization. Employment and Decent Work in Crisis Situations: Ukraine 2022-2023. Geneva: ILO Publications, 2023. 150 с.
12. International Organization for Migration. Displacement Tracking Matrix: Ukraine 2022-2023. Geneva: IOM Publications, 2023. 120 с.
13. Іванов П. Вимушена міграція. Львів: Ліра-К, 2024. 301 с.
14. Jencks C. The Sociology of Homelessness. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994. 250 с.
15. Кабаченко Н. В. Соціальні проблеми сучасного українського суспільства. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 180 с.
16. Kalinowski T. Post-War Recovery in the Balkans. London: Palgrave Macmillan, 2015. 250 с.
17. King J. Humanitarian Response in Conflict Zones. London: Sage Publications, 2020. 220 с.
18. Коваленко М. І. Соціальний захист у воєнний час. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 140 с.
19. Коваленко Н. О. Соціальна допомога в кризових умовах. Київ: Видавництво "Наукова думка", 2023. 160 с.
20. Колесник В. П. Соціальна політика в умовах воєнного стану. Київ: Видавництво "Право", 2023. 180 с.
21. Козирєв О. В. Соціальна політика в Україні: сучасні виклики. Київ: Видавництво КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 180 с.
22. Кравець О. І. Соціальні послуги в Україні. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2022. 120 с.
23. Кравченко О. М. Гуманітарна допомога в Україні. Соціальні технології. 2023. № 2 (Вип. 4). С. 130-135.
24. Кравченко С. В. Нормативне регулювання соціальної сфери. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 150 с.

25. Краснова В. О. Соціальна робота в умовах кризи. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. 200 с.
26. Левицький В. С. Економічна реінтеграція в Україні. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 200 с.
27. Литвин І. В. Робота в умовах кризи. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 140 с.
28. Литвин М. І. Реінтеграція в умовах кризи. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 160 с.
29. Лозовий П. М. Благодійність в умовах кризи. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 200 с.
30. Маляр Г. І. Правові механізми підтримки ВПО в Україні. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 150 с.
31. Müller H. Soziale Sicherheit in Deutschland. Berlin: Springer Verlag, 2021. 250 с.
32. Pavlović S. Balkan Reconstruction: Post-War Recovery. London: Routledge, 2008. 220 с.
33. Петришин І. О. Правові основи соціального захисту в Україні. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 210 с.
34. Petrović I. Housing Reconstruction in Croatia. Zagreb: University of Zagreb Press, 2010. 150 с.
35. Панчук О. В. Соціальні служби України: виклики сучасності. Київ: Видавництво "Соціум", 2021. 180 с.
36. Ross M. NGOs and Social Welfare: A Global Perspective. New York: Columbia University Press, 2019. 250 с.
37. Савчук М. П. Психологічна підтримка в кризових умовах. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 180 с.
38. Савчук П. О. Фінансування соціальних програм. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 180 с.
39. Schulz P. Soziale Integration in Deutschland. Munich: Beck Verlag, 2022. 200 с.

40. Скрипка О. В. Соціальна підтримка в умовах війни. Київ: Видавництво "Соціум", 2023. 180 с.
41. Сидоренко І. Г. Кризовий менеджмент. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 170 с.
42. Сидоров М. П. Соціальна держава в умовах кризи. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 200 с.
43. Smith J. Homelessness and Social Exclusion: A Global Perspective. London: Routledge, 2018. 300 с.
44. Stébé J.-M. La Lutte contre l'exclusion sociale en France. Paris: Presses Universitaires de France, 2022. 200 с.
45. Ткачук І. П. Допомога в конфліктних зонах. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 150 с.
46. Toro P. A. Homelessness in America: Perspectives, Trends, and Interventions. Washington, DC: American Psychological Association, 2007. 200 с.
47. UNHCR. Ukraine Refugee Situation Report 2022-2023. Geneva: UNHCR Publications, 2023. 150 с.
48. United Nations. Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. New York: UN Department of Economic and Social Affairs, 2005. 250 с.
49. UNICEF. Children in Ukraine: Humanitarian Situation Report. New York: UNICEF Publications, 2022. 100 с.
50. Устенко О. Л. Економіка України в умовах війни. Київ: Інститут економіки НАН України, 2024. 200 с.
51. Wilson J. Humanitarian Aid in Crisis Zones. Boston: Beacon Press, 2021. 300 с.
52. Шевчук А. О. Соціальні мережі в кризових умовах. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2022. 120 с.
53. Шевчук Т. В. Соціальні трансформації в Україні. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2023. 160 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Статистичні дані щодо безпритульності в Україні (до та під час війни)

Рік	Кількість безпритульних осіб (за офіційними даними)	Оцінка реальної кількості безпритульних	Основні причини безпритульності
2019	35 000	50 000+	Бідність, безробіття, залежності
2020	37 000	55 000+	COVID-19, економічний спад
2021	40 000	60 000+	Зниження рівня соціального захисту
2022	70 000	150 000+	Війна, втрата житла, ВПО
2023	100 000	200 000+	Масові руйнування житла, економічна криза

Додаток Б

Основні моделі соціального захисту безпритульних осіб в Україні

Модель	Опис	Переваги	Недоліки
Державна підтримка	Притулки, соцвиплати, медичні послуги	Інституційна підтримка, можливість довготривалої допомоги	Бюрократія, обмежені ресурси, переповнені центри
Громадські ініціативи	Волонтерські проекти, благодійні фонди	Гнучкість, швидке реагування, адаптивність	Обмежене фінансування, нестабільність роботи
Міжнародна допомога	Гуманітарні проекти, допомога ВПО	Доступ до великих ресурсів, широке покриття	Тимчасовий характер, залежність від зовнішніх донорів